

ROM
Poll-ni ROM-Yambuma
ROM
Poll-ni Pepá Topa Mundurum-ma
(Rom, Korin Kumbi-Lepale,
Korin Aelepale, Galesia, Epesas,
Pillipai, Kollosi, Tesallonaika
Kumbi-Lepale, Tesallonaika
Aelepale, Timoti Kumbi-Lepale,
Timoti Aelepale, Taitas,
Pillimon)

*Poll-ni Pepá Topa Mundurum-manga Ung-Pulu
 Te*

‘Poll molupa tirim mele piliambu.’ niku kene Pillipai 3:3-11, Korin Aelepale 11:22-29, 12:1-10, Galesia 1:13-24, Timoti Kumbi-Lepale 1:12-16, Liipa Mundurum Yima 22:1-21, 26:1-23 kanui. Yu-ni ‘Pulu Yili-nga kongunale teambu.’ nimba Krais-nga yambuma ui mindili sipa andurum (Liipa Mundurum Yima 7:58, 8:1,3, 9:1-2,13-14). Penga numanu topele topa Yesos omba mulurum mele kepe, oliunga nimba tinjirim mele kepe ekupu oliu nokulemú mele kepe ‘Sika’ nimba tondulu mundupa piliipa Krais-nga yili molupa, yunga kongunale andupa tirim temanele Liipa Mundurum Yima 9:1 pulu monjupa molemú. Pe yu Yesos-nga ungele andupa nimba, “Yesos yu sika Pulu Yili-nga Málale, yu yi-nuim Kraisele.

Yu mindi Pulu Yili-ni oliu kanupa kaí piliimba kupulanumele. Moses-ni sirim ung-manima-ni ulu te naa temba.” nirim kene yunu mindili siringko (akiliinga ung mare Liipa Mundurum Yima 9:16,22-25,28-30, 14:19-20).

Yesos-ni liipa mundurum yi wema-ni Kraisinga Juda-yambuma mindi nokuku ungma niku siringeliinga-pe Poll koleamanga pali andupa yinuim Kraisele-nga ungele Juda-yambu talapena naa molku yambu-lupa muluring yambuma nimba sirim (Liipa Mundurum Yima 9:13-14, 18:6, 22:21, Galesia 1:15-17, 2:2,8). Aku tirimeliinga Juda-yi mare-ni yu-kene arerembi kolku kene toku kunjingí tiring kene Rom ami-yimana-ni yunu Jerusallém ka siku panjiku kene, penga Sisaria meku puku panjiku, penga kamu Rom meku puku ka siring (Liipa Mundurum Yima 21:27-28:16,30). ‘Kolea-auli Rom punie tale molupa kene, alsupa ka-lkuna ulsu pupa Rom mundupa kelepa kolea marenga punie mare alsupa andupa temani kaiéle topa sirimko (Krit kepe, Gris kepe, Spen kepe purum.’ niku piliilimili; Taitas 1:5, 3:12, Rom 15:24,28).

Ui pupa ungele nimba sirim kene numanu topele toku Kraisinga yambuma muluringma penga walse-walse pepá topa mundurum. Pepá topa sirim mare mania purumunje, ekupu naa lelemú. Mare mania naa purum-ma buk UNG-KONA ilinga sukundu molemú. Pepá te topa simbandu taki-taki ui kumbi-lepa yunga bili topa yambu-talapemanga bima turum, bukmanga lupa-lupa kolomong-auli wan, kolomong-kelú wan (1:1) kanui. Bukmanga lupa-lupa pulu

monjupa turum-manga kumbi-lepa ung-pulele turumulu molemú, akuma kananiko.

Poll-ni pepá turum-manga ung-pulu mare ya pora nikem.

ROM

Poll-ni ROM-Yambuma Pepá Topa Mundurum Bukele

Pepá Topa Mundurum Ilinga Ung-Pulu Mare

Poll molupa tirim mele ung-pulu mare kene yu-ni pepá topa sirim-manga ung-pulu mare ilinga nondupa buk-gomú 682 molemú. Poll yu-ni buk ili pepá topa Rom-yambuma sipa mundurum akili Rom 1:1,7 nimba silimú.

Rom akili kolea Italli kolea-auliele, ya Papua Niu Gini sukundu kolea-auli Mospí aku-sipa mele. Rom-yima-ni anduku yambu-talape lupa-lupamanga kolea pulele toku kalku kene koleama kene yambuma kene tondulu munduku nukuring. Penga Yesos kene Poll-sele muluringli kene Rom-gapmanale-ni aku-sipa Numú-Mediterenia ena ola okom mania pukum, wikindu-yakundu koleama pali nukurum. Ena kanumanga kolea-auli Rom kolea kanumanga pali kolea-auliele.

Poll-ni pepále turumeliinga ung-pulu te i-sipa mele: Yu ui Rom naa pupili yu-ni 'Rom aima pambu.' nimba molupa kene pepá ili topa sirim (Rom 1:8-15, 15:22-29).

Ung-pulu te: Yesos-ni "Nanga kongunale tenjipai." nimba liipa mundurum yi te ui Rom

pupa Krai-nga yambuma Krai yunga ung-manga pulele ui naa niku siringeliinga Poll-ni pepá topa nimba sirim, akiliinga buk ilinga sukundu oliu Krai-nga yambuma sumbi-sipu molomulú mele ung tondulu kaíma molemú.

Ung-pulu te: Juda-yambuma kene kepe, Juda-yambumanga talapena naa muluring yambuma kene kepe, Pulu Yili-ni ‘Yambuma nokumba yi te liipu mundumbu.’ nimba makó turum yinuim Krai akili Juda-yambumanga mindi nimba naa tepa liirim. Ulsukundu yambumanga mindi nimba naa-ko tepa liirim. Juda-yambuma-ni ui piliiku tiring mele kapula naa tepa liirim. Enini pali ulu-pulu-kis numanuna pili yambuma. Yesos Krai yunu mendepulu eninga pali Pulu Yili-ni yambuma sumbi-siku mulungí kanomba kupulanumele (Rom ilinga 1:14-17, 3:21-24,27-30, 6:23, 14:1-8,17-18). Pulu Yili-ni yambuma aku-sipa tepa liirimeliinga enini teku mulungí mele nimba sirimko (12:1-15:13).

Ung-pulu mare buk ambolkunaliinga alsena i-siku kanui: “8. bilip”, “45. strepela man”, “18. katim skin”, “2. arapela lain”.

Ya ung-pulele pora nikem.

**Kolomong-Auli 1-4 Pulu Yili Kene
Málu-Sele ‘Sika’ Nimbu Tondulu
Mundupu Piliilimulu Ulu Akili-ni
Mindi Pulu Yili-ni Oliu Kanupa
‘Yambu Sumbi Nilima’ Nimba
Kanolemú Kupulanumele
Akisinjilimú Ung Te**

1:1-7 Yesos-ni “Kongun Tenji-Pai.” Nimba Liipa Mundurumeliinga Poll-ni Kongun Akili Tirim Mele Nimba Sirim Ung Te

¹ Na Poll, Krai Yesos-nga kongun tinjili kendemande-yili, yu-ni “Nanga kongunale tenji-pui.” nimba na liipa mundupa, “Pulu Yili-nga temani-kaiéle toku silsiliiku andui.” nimba makó turum yili molupu kene ,eni Rom-yambuma, pepá ili topu siker. ² Temani-kaí kanili kórunga-ui ,Yesos mana-mania naa up-ili, Pulu Yili-ni ‘wendu ombá’ nimba, nimba panjipa, yunga ung nimba sirimuma piliiku yambuma niku siring yima-ni ‘bukna mulupili tangi.’ nirim kene yunga buk kake tiliele turing molemú temani-kaiéle. ³ Temani-kaí kanili Pulu Yili yunga Málu, oliunga Yi-Auli Yesos Kraisele-nga temanele. Yunu yi nuim king Depit-ni kalupa liirim yambuma-ni miring yili. ⁴ ‘Yu Pulu Yili-nga yi kake tiliele.’ niku kanangi.’ nimba yunu turing kulurum kene Pulu Yili yunga tondulale-ni yunu yambu-ónu-koleana topa makinjirimu-na lomburupa ola mulurum tondulu akili-ni yunu Pulu Yili-nga Málale mulurum mele ‘kanangi.’ nimba Pulu Yili-ni liipa ora sirimko. ⁵ Yesos Krai-ni tirimeliinga Pulu Yili-ni ‘Yesos-nga bili olandupa mulupili.’ nimba oliu we kondu kolupa oliu ‘yunga kongunale tenji-pai.’ nimba liipa mundurum kongunale temulú tondulale sirim. Kongun akili i-sipa mele: Koleamanga pali yambuma-ni , ‘Yesos sika Pulu Yili-nga Málale. Sika oliu liipa tapunjupa tepa liimba.’ niku, tondulu munduku piliikuliinga yu-ni “Teai.” nilimú ungma piliiku liiku tingí

kongunale andupu temulú. ⁶ ‘Koleamanga pali yambuma’ niker akili ,eni Rom-yambuma pepá ili topu sikerale, enindu wasie niker. Eni wasie Pulu Yili-ni makó topa ‘Yesos Krais-nga yambuma molangi wai.’ nirim yambuma.

⁷ Eni Rom-yambuma Pulu Yili-ni numanu monjupa, eni makó topa ‘Yunga yambu kake tílima molangi wai.’ nirim yambuma na-ni pepá ili eni topu siker.

Oliunga Lapa Pulu Yili-kene Auli Yesos Krais-seleni eni we kondu kolkulu, ‘Eni numanu waengu nipili táka-niku molangi.’ niangli.

1:8-15 Poll-ni ‘Rom-Yambuma Kanu-Pambuka!’ Nirim Ungele

⁸ Ui na-ni enindu niker: Eni Yesos Krais ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili mele ma-kolea pali yambuma-ni temani toku silimeláliinga na-ni Yesos Krais-nga bili lepu walsipu nanga Pulu Yili kene “Angke” niker. ⁹⁻¹⁰ Na-ni Pulu Yili-kene popu topu ung niliu kene taki-taki na-ni eni nimbu piliipu kene eni kepe ,‘tondulu pupili molangi.’ nimbu, Pulu Yili mawa tepu nimbu moliu mele nanga tonduluma-ni pali yunga kongunale mindi tondulu mundupu tepu yunga Málale-nga temani-kaiéle andupu topu siliu Pulu Yi akili walsiku kene “Sika Poll-ni nu-kene oliunga nimba mawa tinjilimúnje?” niku walsilkimelanje yu-ni “Sika aku tenjilimú.” nilka. ‘Na eni molemelena wambu.’ nimbu ‘Pulu Yili-ni kupulanum te liipa sipili.’ nimbu taki-taki tondulu mundupu yunu mawa tepu moliuko.

11 'Eni , 'Yi-Nuim Kraisele sika.' niku piliilimili yambuma, kamu tondulu munduku piliiku numanu tondulu pupili molangi akiliinga Mini Kake Tiliele-ni eni membu panjipa molku kunjingi ulu-pulu mare sipili akiliinga eni liipu tapunjambu wasie molamili wambuka!' nimbu aku-sipu mawa tepu moliu. 12 'Na-ni tondulu mundupu piliiliu ulele-ni eni liipu tapunjambu. Eni tondulu munduku piliilimili ulele-ni na liiku tapunjangi. Aku temulú kene na kepe eni kepe oliu wasie tondulu mundupu piliilimulu mele aima tondulu pupili.' nimbu piliipuliinga 'Aima wambuka!' nimbu moliu. 13 Angmene, na-ni ena pulele 'eni molemena kanambu wambuka!' nimbu piliiliu akiliinga-pe ui kupulanum te naa lepa ulu wendu olemúma-ni na pipi silimú, aku nimbu piliipu moliu mele 'ekupu aima piliangi!' nimbu eni nimbu siker. Na kolea-lupamanga andupu yambuma 'Pulu Yili-nga kangambulama molangi.' nimbu liipu tapunjulu mele 'aku-sipu eni kepe molemele mele tondulu pupili liipu tapunjambu.' nimbu 'aima wambuka!' nimbu moliu.

14 Grik-yambuma kene we-yambu-lupama kepe, piliipa kungnjuli pelemú yambuma kene we-bo-numanu pelemú yambuma kepe, akumanga pali kongun tinjili kendemandeyili Pulu Yili-ni 'molani.' nirim-na naa tembu kene kapula naa temba. 15 Akiliinga, eni Rom-yambuma kepe 'temani-kaiéle topu sambu.' nimbu tondulu mundupu piliipu moliu.

1:16-17 Temani Kaiéle Pulu Yili-ni Yambuma

Tepa Liilimú Tondulaliinga Ung Te

16 Temani-kaí akiliinga Pulu Yili-ni yambuma tepa liipa mindili nolkumula kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na liipa monjulemú tondulale pelemáliinga na temani-kaiéle topu simbundu pipili naa koliu. Juda-yambuma kumbilepa, we-yambu-lupama kene wasie, akumanga yambuma ,‘temani-kaiéle sika’ niku, tondulu munduku piliilimili yambuma pali temani-kaí ili-ni liipa tapunjupa tepa liilimú. 17 Pulu Yili-ni yambuma kanupa ‘Yambu sumbi nílima.’ nimba piliilimú mele temani-kaí akili-ni liipa ora silimú kanili. Oliu taki-taki ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu ulu kanili-ni mindi Pulu Yili-ni oliu ‘yambu sumbi nílima’ nimba piliilimú. Pulu Yili-nga bukna ung te molemú akili-ni aku-sipa nilimúko. Akili i-sipa mele:

‘Yambu te-ni ‘sika’ nimba
 tondulu mundupa piliimba yambale
 Pulu Yili-ni kanupa ‘yambu sumbi niliele’
 nimba piliimba yambale mindi
 kona molupa konjupa mindi pumba.’
Apakak 2:4

nilimú.

1:18-32 Pulu Yili-ni Yambuma-kene Pali Arerembi Kolemáliinga Ung Te

1:18-23 Yambuma-ni Pali Pulu Yili Liiku Bulu Siringeliinga Ung Te

18-19 Pulu Yili yunu molemú mele yunu enini liipa ora silimú-na yambuma-ni kapula mokeringa kanungí akiliinga yu-ni mulú-koleana kanupa molupa kene yunu liiku bulu siku ulu-pulu-kis telemele yambuma aku telemeláliinga enini kanupa kis piliipa enini buni simba telemú mele liipa ora silimú. Aku telemeláliinga enini ung-sikale toku mania mundulimele. 20 Pulu Yili-ni mulú-masele tirim kene kepe yandupa-yandupa méle tirim-ma pali yambuma-ni kanolemele akiliinga yunga taki-taki pepa mindi pulimú tondulale kene yu-yunu ulu-pulele pelemú mele kene mongale-ni naa kanolemele uluma kanuku kene piliilimili. Yu-ni tirim mélema-ni liipa ora silimú kanolemele akiliinga yu-ni 'enini mong liiringeliinga mindili nangi.' nimbá kene enini 'naa piliirimulu.' kapula naa ningí.

21 'Pulu Yili sika molemú.' sika niring akiliinga-pe 'Yu Pulu Yili' niku yunga bili paka tonjuku kape niku yunu-kene "Angke" naa niring, enini numanu naa pepa kelep mele toku numanuma súmbulu tupili muluring. 22 'Oliu pili-ipa kungnjuli aima pelemú.' sika nilimeláliingape enini numanu naa pili yambuma molku, 23 Pulu Yi taki-taki molupa mindi puliele popu naa toku munduku kelku, alko toku manayambuma kene kera kene wambiye kene wéméle-takara mélemanga pali aku-sílíma manda leku teku angnjiku 'Oliu nokolemele pulu-yima.' niku popu toku kape niring.

1:24-32 Yambuma-ni Ulu-Pulu-Kis Lupa-Lupa

Pulele Tiringeliinga Ung Te (1:18-23 wasie kanui)

²⁴ Aku-siku Pulu Yili-kene teku kis-siringeliinga yu-ni nimba mele: “Kapula, enini numanu kísima-ni kundupa memba purum kene ulu-pulu-kis pulele teku waperanale kene eninga kangima eni-enini teku kis-siku, aku telemele mele we waka kolku teku molangi.” nimba mundupa kilirim. ²⁵ Pulu Yili-nga ung-sikale munduku kelku alko toku gólu tuli ungele numanu monjuku ‘piliamili.’ niku, Pulu Yili-ni tirim mélema liiku angnjiku ‘méle akuma-ni oliu nokolemele pulu-yima’ gólu toku niku popu toku kape niku, mélema pali tirim Pulu Yi sikale, yunga bili taki-taki paka tolkumulanje kapula, Pulu Yi akili munduku kiliring. Mélema pali tirim Pulu Yili-nga bili aima sika ‘taki-taki ola mindi mulupili.’ nimbu paka tunjamili.

²⁶ Aku tiringeliinga Pulu Yili-ni ‘enini ulu-kísima we waka kolku teku molangi.’ nimba enini mundupa kilirim. ‘Akiliinga,’ ambuma-ni yima-kene telkemela mele naa teku ambuma-ni ambuma-kene eni-enini tiring. ²⁷ Aku-sipa mele yima-ni kepe ambuma-kene numanu monjuku telkemela mele munduku kelku, yima-kene eni-enini numanu monjuku tiring. Yima-ni yima-kene pipili tili ulu-kísima tiringeliinga eninga ulu teku kis-siringimanga méle kalúluma liingí.

²⁸ Ulu tiringeliinga ung te pelemúko, akili niambu: ‘Pulu Yili sika molemú mele naa piliipu molomulú kene ulu te mólu.’ niring akiliinga Pulu Yili-ni ‘Ulu aima kísima numanale-ni pilingí numanuma mindi pípili yambuma-ni kapula

naa piliiku telkemela mele we teku molangi.'
nimba mundupa kilirim.

²⁹ Eninga numanuna ulu-pulu-kis lupa-lupa
pulele pirimeliinga enini ulu-kísima teku,
méle pulele nosulimelema kanuku numanu
monjuku 'Liambuka!' niku piliiku,
yambu mare-kene waperanale teku,
ulu akuma mindi teku molemele.
Yambu te méle pulele nosilimále kanuku kis
piliiku,
yambuma toku konjuku,
'Yambuma-kene táka-nimbu molamili.' naa
niku ung-muranale teku,
gólu tuli uluma teku,
yambuma-kene numanu kis panjiku teku kis-
siku,
ulu akuma tingíndu mindi numanu kimbu-siku
molemele.

Enini yambumanga ung-bulkundu ninjiku,
³⁰ "Yambu te-ni ung te i-sipa mele nim." niku
gólu toku,
Pulu Yili-kene numanu kis panjiku,
yambumandu ung-kis pulele niku,
mong konduku,
eninga bi paka toku, kara puku,
ulu-pulu-kis mare kona toku tingíndu
numanale-ni piliiku 'i-sipu teamili.' niku
teku,
anupili lapalii-ni ung nilimelema naa piliiku
liiku eninga ungma liiku su siku,
ulu akuma teku molemele.

³¹ Eninga numanu kaí te naa pípili molku,

ulu te “aku-sipu teamili.” niku, niku panjiku
kene naa teku,
eninga anginipili lapalii yambuma numanu
naa monjuku,
we-yambuma kondu naa kolku teku kis-siku,
aku telemele.

³² Pulu Yili-nga ung-mani sumbi niliele-ni
“Yambuma-ni ulu akuma telemelema aima ku-
lungi.” nimba molemú ung-manele sika piliil-
imili akiliinga-pe enini liiku su siku ulu-pulu-
kis akuma we teku molemele. Akili mindi
mólu. Yambu ulu-pulu-kis akuma teku molemele
yambumanga bi paka tonjuku kape nilimeleko.

2

2:1-16 Pulu Yili-ni Kot Sumbi-Sipa Piliipa Apur- ulimú Ung Te

¹ Akiliinga, yambuma-ni ulu telemelema eni
kanuku kene ‘Yambu ima-ni teku kis-sikimili.’
niku apuruku “Aku tekemelaliinga Pulu Yili-ni
kapula enini ‘Mindili nangi.’ nipili.” nilime-
lale kapula naa telemú. Eni ‘ulu te naa tepu
kis-silimulu.’ niku piliiku kene yambu lupa-
mandu ‘Teku kis-silimele.’ nilimele kene aku-
siku eni-enini ‘Tepu kis-silimulu.’ nilimeleko.
Yambuma-ni ulu-kísima telemele mele akili eni-
enini aku-siku ulu-kísima telemeláliinga yambu
lupama aku-siku kapula naa apurungí. ² Ekupu
oliu piliikumulu: Yambu ulu-pulu-kis akuma
telemelema Pulu Yili-ni kanupa apurupa kene
‘Teku kis-sikimili.’ nilimú akili sumbi-sipa piliipa
nilimú. ³ Akiliinga, eni yambu lupama kanuku
apuruku ‘Teku kis-sikimili.’ nilimele akiliinga-pe

eni-enini aku-sikuko teku kis-silimele akili Pulu Yili-ni yambuma apurupa 'Teku kis-siringeliinga mindili nangi.' nimbá kene 'eni mundupa kelepa aku-sipa eninga uluma apurupa naa nimbá.' niku piliilimiliye? ⁴ Mola Pulu Yili-ni eni tepa konjulimú mele 'Ulu te mólu.' niku liiku bulu siku molemeleye? Pulu Yili-ni eni-kene ulu pulele tepa konjupa, eni-kene lkisipa arerembi naa kolupa, 'eninga ulu-kismanga isili-ui pundu naa tambu.' nimba molemú. Pulu Yili-ni aku-sipa eni-kene tepa konjulimú ulele-ni eni eninga ulu-pulu-kísima kanuku kis piliiku numanu topele tungí kupulanum-na pungí mele liipa ora silimú mele naa piliikimiliye?

⁵ Akiliinga-pe eni numanu tondulu munduku numanu topele naa tolemeláliinga Pulu Yili-ni arerembi kolupa kot sumbi-sipa piliimba enale mokeringa lemba kanungí kene Pulu Yili-ni eni-kene arerembi aima ola-kilia kolupa méle kalupa mindili simba. ⁶ Yambuma-ni pali lupa-lupa telemele uluma apurupa kene Pulu Yili-ni enini lupa-lupa méle kalomba.

⁷ Yambu mare-ni 'Pulu Yili kene yunga talang puliele kene molupu konjupu, Pulu Yili-ni 'nu teku kunjurunu.' nimbáliinga nanga bi ola mulupili molupu, taki-taki molupa mindi pupa pora naa nili ulu-pulele aima liambuka!' niku mindili siku ulu kaíma telemele yambuma Pulu Yili-ni taki-taki molupa konjupa mindi puli ulu-pulele simba. ⁸ Akiliinga-pe yambu mare-ni 'Yambu lupa-lupama ulu te mólu. Pulu Yili ulu te mólu-ko.' niku eni-enini piliiku teku ungsikale munduku kelku liiku bulu siku, ulu-kísima

mindu piliiku telemele yambuma Pulu Yili-ni enini aima arerembi kolupa 'Méle kalambu.' nimba mindili noku mulungí ulu-pulele simba.

⁹ Teku kis-silimele yambuma pali ulu buni aulima kene mindili nuli aulima kene enini-kene lupa-lupa wendu ombá. Juda-yambuma kene kepe aima sika wendu ombá; yambu-lupama kene wendu ombáko. ¹⁰ Akiliinga-pe yambu mare-ni teku kaí telemele yambumandu lupa-lupa Pulu Yili-ni nimba mele: "Enini na kene nanga talang puliele kene wasie tapú-topu molupu konjupu, 'Teku kunjuring.' nimba bi ola molupa numanu waengu nipili molangi." nimbá. Juda-yambumandu kepe aima sika aku-sipa nimbá; yambu-lupamandu kepe nimbáko.

¹¹ Pulu Yili-ni yambu-talapema lupa-lupa naa apurupa, yambuma pali tere lepa apurumba akiliinga 'Juda-yambuma lupa, we-yambuma lupa.' nimba yambumanga uluma naa apurumba. ,Kapula-kapula apurumba.,

¹² We-yambuma-ni Moses-ni Pulu Yili-nga ungmani nimba sirim-ma naa pelemú-na naa piliiku kene ulu-pulu-kísima telemele yambuma sika Pulu Yili-ni eninga kot piliipa "Mindili nangi." nimbáliinga-pe 'Nanga ung-manima toku pula turing.' naa nimbá. Juda-yambuma-ni Pulu Yili-nga ung-manima enini-kene pelemú akuma piliiku kene, ulu-pulu-kísima telemeláliinga Pulu Yili-ni eninga kot piliipaliinga 'Enini nanga ung-manima toku pula turing.' nimba enini "Mindili nangi." nimbáko. ¹³ Yambuma-ni Moses , "I-siku mele teai! I-siku naa teai!" nimba, Pulu Yili-nga ungmani sirimuma

kumele-ni mindi piliilimiláliinga Pulu Yili-ni kanupa ‘yambu sumbi nílima’ nimba naa pili-ilimú, mólu. Ung-manima-ni ‘Teai.’ nilimú mele piliiku teng panjiku telemele yambuma Pulu Yili-ni kanupa ‘yambu sumbi nílima.’ nimba piliilimú akiliinga, Pulu Yili-ni aku-sipa yambuma pali sumbi-sipa apurupa “Mindili nangi.” nimba,¹⁴ (Juda-yambu naa molemele yambuma sika Pulu Yili-nga ung-maní Moses-ni nimba sirim-ma naa pelemú-na naa piliiku molemele akiliinga-pe we numanale-ni piliiku kene ‘I-sipu tembu kene kaí.’ niku piliiku kene Pulu Yili-nga ung-manima-ni ‘Teai.’ nilimú mele aku-siku telemele. Sika eni-enini Pulu Yili-nga ung-manima naa pelemú akiliinga-pe aku-siku telemele kene Pulu Yili-ni ung-manima-ni nimba molemú eni-enini we piliilimili mele mokeringa lelemú.¹⁵ Yambu kanuma-ni telemele uluma-ni Pulu Yili-nga ung-manima eninga numanuna pelemú mele liipa ora silimú. Enini uluma telemele kene eninga numanale-ni apurupa kene ‘I-siku tekemele teku kis-sikimili. I-siku tekemele teku konjukumele.’ nilimú mele numanale-ni piliilimili aku-sipa Pulu Yili-nga ung-manima sika eninga numanuna pelemú mele eninga numanale-ni liipa ora silimúko.)¹⁶ Akiliinga, Pulu Yili-nga kot enale wendu ombá kene Yesos Kraís kot piliili yili molupa Pulu Yili-nga kot piliinjipa kene yambumanga numanumanga mo topa pelemú uluma kepe apurumbandu yambuma pali aku-sipa piliipa apurupa kot piliimba. Temani-kaiéle topu siliále-ni aku-sipa nimba silimú.

2:17-29 Juda-Yambuma-ni Piliiku Kene 'Moses-ni Oliu Sirim Ung-Manima-ni Oliu Kapula Liipa Tapunjupa Tewa Liimba.' Niku Piliiring Ung Te

¹⁷ Pe ekupu, eni 'Juda-yambuma molemulu' nilimele yambuma; 'Pulu Yili-nga ung-mani Moses-ni nimba sirim-ma piliipu tepu kene kapula molemulu.' niku, 'Oliu Juda-yambuma mindi Pulu Yili-ni makó topa 'Nanga yambuma.' nirim yambuma molemulu, enini we-yambumanga Pulu Yili mólu.' niku kara puku eninga bi paka toku, ¹⁸ Pulu Yili-ni 'eni teangi.' nimba numanu monjulemú mele piliiku, Pulu Yili-nga ung-manima eni mani siring mele piliiku kene ulu-kaí sumbi-nílíma apuruku piliiku 'ima kaí' niku, ¹⁹⁻²⁰ eni piliiku kene 'Pulu Yili-nga ung-manima sika oliu-kene pepa ung-puluma kene ung-sikama kene akuma pali ung-mani akuma kene sika pelemú akiliinga oliu-ni mong kis lepa kupulanum naa kanolemele yambuma sika liipu tapunjupu membu andupu, sumbulú túlina molemele yambumanga oliu sika talang mele pa tinjilima molupu, yambu numanu naa pelemúma kene kangambula kelúma kene sika mani sipu ung-bo tonjilimulu.' nilimele.

²¹ Aku-siku sika nilimele lem eni yambu lupama mani silimele mele akili eni-enini nambimuna mani naa silimeleye? Eni yambuma mani siku kene "Wa naa liai." nilimele lem pe eni-enini nambimuna wa liilimeleye? ²² Eni yambumandu "Ambu yi púlíma yi lupama kene waperanale naa teku, yi ambu lílíma ambu lupama kene waperanale naa teai." nilimele lem pe eni-enini nambimuna aku-siku

telemeleye? Yambuma-ni we-mélema angnjiku 'oliunga nokolemele pulu-yima' niku popu tolemele mélema kanuku kis piliilimili lem pe Juda-yambu naa molku we-yambu molemelemani lkuma takuku akuna sukundu puku méle kanuma angnjiku popu tolemele lkumanga suku puku mélema nambimuna kanuku kaí piliiku wa liilimeleye? ²³ Eni 'Pulu Yili-nga ung-manima oliu-kene mindi pelemú akiliinga oliu yambu kaí olandupama.' niku eninga bi paka tolemele lem nambimuna Pulu Yili-nga ung-manima toku pula tolemelale-ni Pulu Yili-nga bili teku kisilimeleye? ²⁴ Eni aku-siku telemeláliinga ung te Pulu Yili-nga bukna molemú akili i-sipa mele:

'Eni Juda-yambuma-ni telemeláliinga
Juda-yambu naa molemele yambu-lupama-
ni

Pulu Yili marake teku
yunga bili ung-taka tonjilimele.'

Asaya 52:5, Isikiel 36:22

nimba molemú.

2:25-29 Juda-Yambuma-ni Kangmanga Kangi Te Kopsiku Wendu Liiringeliinga Sika Ung-Pulelenga Ung Te

²⁵ Eni Juda-yambuma-ni ung-manima piliiku teng panjiku túngi lem kangmanga kangi te kopsiku wendu liilimele ulele-ni eni liipa tapunjilimú, akiliinga-pe ung-manima toku pula túngi lem kangmanga kangi te kopsilimelále-ni ulu te naa telemú. Aku-siku telemeláliinga yambu kangi te naa kupsili yambuma mele molemele. ²⁶ We-yambuma-ni kangi te naa kopsiku kene Pulu Yili-nga ung-manima-ni 'Teai.' nilimú

mele piliiku tíngi lem Pulu Yili-ni enini kanupa ‘yambu kangí te kupsili ,Juda-,yambuma mele molemele.’ nimba naa kanombaye? ²⁷ Kangi te naa kopsiku ung-manima teng panjiku telemele yambuma-ni eni Juda-yambu kangí te kopsiku eni-kene ung-mani pelemúma toku pula tolemele yambuma enindu niku mele: “Pulu Yilinga ung-manima toku pula tolemeláliinga akusiku tekú kis-silimelaliinga eni kapula mindili nangi.” ningí.

²⁸ Yambu te yunga kalu kupsiliele mindi kanupa kene ‘yu Juda-yambale’ nimbáma yu sika Juda-yambale mólu. Kangi te kopsiku wendu liiku mundulimele akili ‘Kangikundu mindi ulu te tipili.’ nikuliinga telemele kene ulu te naa telemú. ²⁹ Yambu te numanuna sukundu ulu te telemú akili mindi sika Juda-yambale molemú. Kangi te kopsiku wendu liilimele akiliinga pulele numanuna sukundu Pulu Yilinga yambale nimba makó pelemú. ‘Kangi te isiku kopsiku wendu liangi.’ nilimú ung-maneleni yununu ulu te naa telemú. Pulu Yilinga Minéle-ni numanuna sukundu telemú akili-ni yambu kanili liipa tapunjilimú. Yambu akili, we-yambuma-ni kanuku kaí piliiku kape niku bi paka naa tonjilimele, Pulu Yili-ni yu kanupa kaí piliipa kape nimba yunga bili paka tonjulemú.

3

3:1-8 Pulu Yili-ni ‘Tembu.’ Nimba, Nimba Panjilimú Mele Aima Sika Telemú Ung Te

¹ Juda-yambuma-ni kangi te kopsilimele ulu-pulu akili-ni naa liipa tapunjum, lem Juda-yambuma we-yambu-lupamanga nambi-siku olandupa mulungíye? Mola kangi te kopsilimele ulu-puleliinga nambulka ulu kaí te wendu olemúye? ² Ama, Pulu Yili-ni Juda-yambuma ola-kilia naa liipa tapunjulimúye? Aima sika ola-kilia liipa tapunjilimú. Ung kumbinale i-sipa mele: Pulu Yili-ni yunga ungma 'Juda-yambuma-ni nokangi.' nimba sirim.

³ Sika Juda-yambu mare-ni 'Ung akuma sika.' niku tondulu munduku naa piliilimili akiliinga-pe aku-siku Pulu Yili-nga ungma piliiku naa liil-ímeláliinga Pulu Yili-ni "Tembu." nimba, nimba panjurum mele akili "Naa tembu." nimbáye? ⁴ Aima mólu! Yambuma-ni pali sika gólu tolemele akiliinga-pe Pulu Yili-ni mindi taki-taki ung-sikama mindi nilimú. Aku-sipa mele yunga bukna ung te nilimú, akili i-sipa mele:

"Pulu Yili,
 nu-ni ung te nillu kene yambu te-ni
 "Gólu tollu." aima kapula naa nimbá.
 Yambu te-ni nu kot tenjipaliinga
 "Yi ili-ni gólu tolemú." nilkanje
 nu-ni sumbi-siku nilkena kene,
 yu-ni nu kot-na ambolu naa ambolka.
 Kot we mania pulka." *Konana 51:4,
 116:1*

nimba molemú.

⁵ Kapula, oliu Juda-yambumanga ulu-kis telemulu uluma-ni Pulu Yili-nga ulu sumbi-nili telemúma tepa mokeringa lenjilimú lem oliu-ni nambulka ung te kapula nimulúye?

“Pulu Yili-ni oliu ulu-pulu-kis telemulumanga pundu topa mindili silimú kene tepa kis-silimú.” manda nimulúye? (I niker akili we-yambu te-ni numanale-ni piliipa karaye tepa nilka mele niker.) ⁶ Aku-sipu aima kapula naa nimulú. Pulu Yili-ni ulu sumbi-nílíma mindi naa telkanje mana-yambumanga ulu-puluma nambi-sipa sumbi-sipa piliipa apurulkanje? Manda sumbi-sipa naa piliipa apurulka. ⁷ Akiliinga-pe yambu te-ni numanale-ni piliipa kene nimba mele: “Na-ni gólu toliu uluma-ni Pulu Yili-nga bi aima olandupa molumbandu yunga ung-sikama tepa mokeringa linjimu lem yu-ni nandu “Teku kis-sillaliinga mindili nani.” nambimuna nilimúye?” nilka. ⁸ Yambu te-ni aku nilkanje ung kis ili mele nilkimelanje kapulanje: “‘Ulu-kaíma wendu upili.’ nimbu ulu-kísima teamili.” nambimuna manda naa nilkimelaye? Ung-kis ili mele yambu mare-ni gólu toku nandu “Aku nillu.” nilimele. Aku nilimeláliinga mindili nungí kene kapula.

3:9-20 Yambu Tiluri-ni Kepe Ulu Sumbi-Nílíma Telemú Yambu Te Naa Molemáliinga Ung Te

⁹ Aku lem ung ilinga pulele nambulka te nimbu kapula piliimulúye? Pulu Yili-ni oliu Judayambuma kanupa kaí piliipa yambu-lupama kanupa kis piliilimúye? Aima mólu! Na-ni ui akilindu ung te nindu kanili. “Oliu-ni ulu-pulu-kísima telemulu.” nindu ung kanili-ni oliu Judayambuma kene we-yambuma kene pali panda tolemú. ¹⁰ Pulu Yili-nga bukna aku-sipa ung mare molemú. Akili-ni nimba mele:

- “Pulu Yili-ni yambu tiluri kepe
 ‘yambu sumbi-nili te’ nimba naa kanolemú.
- 11 Yambu te Pulu Yili-ni kanupa
 ‘ulu sumbi-nílima’ nimba piliilimú uluma
 piliilimú yambu te naa molemú.
 ‘Pulu Yili-kene tapú-topulu molambili.’
 nilimú yambu te naa molemú.
- 12 Yambuma pali
 Pulu Yili-nga kupulanumele munduku
 kelemele.
 Enini pali tekú kis-siku
 Pulu Yili-ni enini-kene ulu mare
 tapú-topa temba ulu te naa lipili
 molemele.
 Yambumanga te ulu-kaíma
 tepa molemú yambu tiluri kepe naa
 molemú.
 Te aima mólu.” *Konana 14:1-3, 53:1-3,*
Numanale-ni Piliirim 7:20
- 13 “Eninga kerima yambu-ónu-kolea
 kusi ukulemele we lelemú mele angili-
 imú;
 kerima-ni ung pulele
 gólu toku mindi nilimele.” *Konana 5:9*
 “Wambiyemanga kerina kupuná pelemú mele
 eninga kerimanga aku-sipa
 yambuma tekú kis-silimele ungma
 pelemú.” *Konana 140:3*
- 14 “Taki-taki enini yambuma kene
 arerembi kolku ‘aima molku kis-sangi.’ niku
 kerima-ni buni pulele silimele.” *Konana*
10:7 mele
- 15 “Taki-taki yambuma toku kunjingíndu
 numanu siku toku konjuku,

16 ‘yambuma mindili noku molangi.’ niku
teku kis-siku buni siku,

17 yambuma-kene numanu tiluna pupili
mulungí kupulanumele
kanuku bi naa silimele.” *Asaya 59:7-8*

18 “Enini ‘Pulu Yili yi aima auliele.’ niku
yu-kene laye-kolte kepe
mundu-mong naa telemele.” *Konana
36:1*

nimba molemú mele aku-sipu molemulu.

19 Sika oliu piliilimulu, ‘Yambu tiluri-ni kepe
“Na molupu konjulu. Na yambu sumbi-niliele.”
naa nipili. Koleamanga pali molemele yam-
buma Pulu Yili-ni kanupa ‘Uluma teku kis-
silimele.’ nimba kanupili.’ nimba Pulu Yili-
nga ung-manima-ni nilimú akili ung-manima-ni
nokulemú ,Juda-,yambumandu nilimú. Akili-
inga, Juda-yambuma-ni kepe ‘Pulu Yili-ni oliu
‘molku konjulemele.’ nimba kanolemú.’ niku
manda naa-ko ningí.

20 Akiliinga, Moses-ni , “I-siku uluma teai! I-
siku mele naa teai!” nimba, Pulu Yili-nga ung-
mani sirimuma yambuma-ni mimi-siku piliiku li-
iku telemeláilinga Pulu Yili-ni enini kanupa kene
eninga ulu-pulu-kísima mundupa naa kelepa,
‘numanu sumbi-nimba pili yambuma.’ nimba
naa kanomba. Ung-manimanga pulele i-sipa
mele: Ung-manima-ni oliu ulu-pulu-kis tepu
molemuluma liipa ora silimú akili piliipu kene
‘Pulu Yili-ni kanupa kis piliilimú ulu-puluma
telemulu.’ nimbu piliilimulu.

3:21-31 Pulu Yili-ni Oliu 'Numanu Sumbi Nimba Pili Yambuma' Nimba Kanomba Kupulanu-meliinga Ung Te

²¹ Pulu Yili-nga ung-manima-ni Pulu Yili-ni oliu 'yambu sumbi-nílima' nimba kanomba kupulanum te naa sirim, akiliinga-pe ekupu Pulu Yili-ni oliu 'yambu sumbi-nílima' nimba kanomba ulu-pulele mokeringa wendu omba lelemú. Ulu-pulu akili lupako; Pulu Yili-nga ung-mani Moses-ni yandu sirim-manga ulu-pulele lupako. Moses-ni ıturum bukma, kene, Pulu Yili-ni "Ninjai!" nimba ung nimba sirimuma piliiku yambuma niku siring yima-ni ıturing bukma, kene, ıbuk akumanga, enini Pulu Yili-ni oliu 'yambu sumbi-nílima' nimba kanomba ulu-pulu penga wendu ombáendu bukmanga niku siku turing molemúko. Ulu-pulu akili ekupu mokeringa lelemú.

²² Pulu Yili-ni 'yambu sumbi-nílima' nimba kanolemú ıakili, i-sipa mele: Yesos Krais-ni oliunga nimba tinjirim ulu kanili 'Sika' niku tondulu munduku piliilimili yambuma Pulu Yili-ni kanupa 'enini yambu sumbi-nílima.' nimba kanolemú. Pulu Yili-ni mana-yambuma kanupa apurumbandu yunga Juda-yambuma lupa kanupa apurupa yambu-talape-lupama lupa kanupa apurupa naa telemú. ıJuda-yambuma kepe, we-yambuma kepe, ıyambuma pali kanupa apurulimú kupulanum akili tilu mindi. ²³ Yambuma-ni pali ulu-pulu-kísima tiring, telemele. Yambuma-ni pali Pulu Yili-ni kanupa kaı piliilimú uluma naa telemeláliinga molku kunjingı akili nimba panjurumele kapula

naa liingí.

²⁴ Yambuma-ni pali ,aku-siku Pulu Yili-ni “Teai.” nimba, nimba panjurum ung-manima piliiku liiku naa teku, liiku bulu siku teku kis-siku muluring, akiliinga-pe yu-ni manayambuma pali we kondu kolupa oliu kanupa kene, ‘eninga ulu-pulu-kísima mundupu kelepu enini numanu sumbi-nimba pili yambuma molemele nimbu kanombu.’ nirim. Oliunga nimba alko topa kulunjurumele-ni Yesos Kraisi-ni oliu kolea kísina naa pupu, Pulu Yili-kene wasie alsupa tiluna molomulú kupulanumele akisinjirimeliinga Pulu Yili-ni oliu aku-sipa nimba kanolemú. ²⁵ ‘Eninga ulu-pulu-kis telemelemanga kolangi tambu.’ naa niambu.’ nimba ‘Yu eninga nimba alko topa kulunjupili.’ nimba Pulu Yili-ni Yesos Kraisi yandu sirim. Pe ekupu yambu lupa-lupa “Yu sika nanga nimba alko topa kulunjurum. Yunga memi onde lirimele-ni nanga ulu-pulu-kis teliu numanuna pelemúma manda kulu tonjumbaliinga sika omba kulu tunjupili.” niku tondulu munduku piliingí yambuma aima sika numanu kake tipili mulungí Pulu Yili-ni kanomba. ‘Na numanu sumbi-nimba pípili molupu ulu-pulu sumbi-nílima mindi kanupu kaí piliipu, ulu-pulu-kísima kanupu kis piliiliu mele piliangi.’ nimba Pulu Yili-ni Yesos Kraisi yandu sirim. Ui sika yu-ni anda-kolepa yambuma we kondu kolupa eninga ulu-pulu-kis tiringma kanupa kene we mundupa kelepa enini ‘Mong liikimeleliinga mindili nangi.’ naa nirim. ²⁶ ‘Akiliinga-pe ekupu molemele yambuma-ni ‘Na numanu sumbi-nimba pípili molupu ulu-

pulu-kísima we naa kelepu ulu-pulu sumbi-nílima mindi kanupu kaí piliiliu.’ niku piliangi.’ nimba Pulu Yili-ni ‘Yesos oliunga ulu-pulu-kismanga alko topa kulunjupili.’ nimba yandu sirim. ‘Yesos-ni oliunga nimba tinjirim ulele kapula.’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma Pulu Yili-ni kanupa eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, ‘numanu sumbi-nimba pili yambuma.’ nimba kanolemú.

²⁷ Pe ekupu yambu te-ni yunga bili yunu paka tomba kupulanum te tena lelemúye? Yambu te-ni yunga tondulale-ni ung-manima yuni yunu piliipa liipa telemú uluma kapula naako telemú. Oliu lupa-lupa ‘Yesos-ni oliunga nimba tinjirim ulele kapula.’ nimbu tondulu mundupu piliipu liimulú akili mindi kapula telemú. Kupulanum te lupa mólu. Kupulanum tiluele mindi. ²⁸ Oliu-ni piliipu kene, ‘Yesos-ni oliunga nimba tinjirim ulele mindi kapula.’, niku tondulu munduku piliilimili yambuma akusiku telemeláilinga Pulu Yili-ni enini kanupa kene eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, ‘Numanu sumbi-nimba pili yambuma.’ nimba kanolemú.’ nimbu piliilimulu. Moses-ni Pulu Yili-nga ung-mani sirimuma piliipu temulú kene kapula naa temba. Akiliinga, yambu te-ni yunga bili yunu paka tomba kupulanum te naa lelemú.,

²⁹ Yambu te-ni yunga bili yunu paka tomba kupulanum te naa lelemú ung te molemúko. Akili i-sipa mele:, Pulu Yili Juda-yambumanga mendepulu Pulu Yili molemúye? We-yambu-lupamanga Pulu Yili mólu? Mólu. Pulu Yili we-yambu-lupamanga kepe pali Pulu Yili. ³⁰ Pulu

Yi tiluele mindi molemú, akili-ni yambu kangí te kopsiku wendu liilimelema-ni, 'Yi-Nuim Kraisele yunu mindi sika tepa liilie. Kraisele Yesos-ni oliunga nimba tinjirim ulele, sika kapula.' niku tondulu munduku piliilimilima kanupa eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, 'Yambu numanu sumbi-nimba pílíma.' nimba kanupa, yambu kangí te naa kopsilimelema-ni akusikuko 'Sika' niku tondulu munduku piliilimilima kanupa eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, 'Yambu numanu sumbi-nimba pílíma.' nimba kanombako. Pulu Yili-ni akusipa nimbá kupulanum tiluele mindi, akiliinga, yu sika we-yambu-lupamanga kepe pali Pulu Yili. 31 Akiliinga, oliu 'Akili sika.' nimbu tondulu mundupu piliilimulu ulele-ni ung-manima 'ulu te mólu' nilimuluye? Aima mólu. 'Sika' nimbu tondulu mundupu piliilimulu ulele-ni 'Ung-manima tondulu pupili.' nilimulu.

4

4:1-25 Uí Pulu Yili-ni Eprayam-Kene Tirim Ulele-ni Ekupu Pulu Yili-ni Oliu 'Yambu Sumbi-Nílíma' Nimba Kanolemú Mele Liipa Ora Silimú Ung Te

4:1-12 Pulu Yili-ni Eprayam 'Yi Sumbi-Niliele.' Nirimalinga Ung-Pulele

¹ 'Sika' niku tondulu munduku piliilimili yambuma Pulu Yili-ni kanupa 'Yambu numanu sumbi-nimba pílíma.' nimba piliilimú akiliinga ung niker, akiliinga oliu Juda-yambumanga

mana kumbi-lepa anda-kolepa Eprayam-kene ulu te wendu urumeliinga oliu-ni nambulka ung te nimulúye? ² Eprayam-ni yu-yunu ulu tirimumanga sika Pulu Yili-ni yu kanupa yunga ulu-pulu-kísele mundupa kelepa ‘yi sumbi-niliele’ nimba kanurum lem yu-yunu yunga bi paka tolkanje kapula. Akiliinga-pe Pulu Yili-nga kumbi-kerina angiliipa yunga bi paka topa ‘Nanga tondulale-ni na ulu i-sipu i-sipu tindeliinga na yi sumbi-niliele molíu.’ kapula naa nilka. ‘Pulu Yili-ni ‘Aku-sipa mólu.’ nilka.’ ³ Ung akilindu Pulu Yili-nga bukele-ni nambulka nilimúye? Akili-ni i-sipa nimba mele:

“Pulu Yili-ni yu-kene “Tembu.” nirim mele kanili
 Eprayam-ni ‘Sika temba.’ nimba
 tondulu mundupa piliirimeliinga kanu-
 paliinga
 Pulu Yili-ni
 ‘Yu yi sumbi-niliele.’ nimba kanurum.”

Ui-Pulu-Pulu 15:6

nimba molemú.

⁴ Yambu te-ni yambu tenga kongunale tenjilimú kene méle kalemú liilimú akili ‘We sikem-na na naa liiker. Na yunga kongun tenjiliáliinga sikem-na liiker.’ nimba piliilimú. ⁵ Aku sika akiliinga-pe yambu te-ni ‘Pulu Yili-ni na ‘yambu sumbi-niliele’ nimba kanupili.’ nimba, we-ulu mare mindili sipa telemú kene ulu te naa telemú. ‘Pulu Yili-kene tepa kis-silimú yambu te-ni ‘numanu topele topa Yesos-ni yunga nimba tinjirimeliinga, Pulu Yili-ni yu kanupaliinga yunga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa ‘yu yambu sumbi-niliele’ sika kapula

nimba kanomba.’ nimba tondulu mundupa pili-
 ilimú yambale sika Pulu Yili-ni yambu kanili aku
 telemáliinga ‘yu yambu sumbi-niliele.’ nimba
 kanolemú.

⁶ Depit-ni ung akiliinga ung tilu-sipako nirim.
 ‘ ‘Yambu te-ni ulu ,kaí, mare mindili sipa
 naa telemú akiliinga-pe Pulu Yili-ni yu kanupa
 ‘Yambu sumbi-niliele.’ nimba piliilimú yambale
 yu “Numanu kaí pípili molku konjangi.” nilimú
 kupulanum-na molemú.’ niku piliangi.’ nimba
 kene nimba mele:

⁷ “Yambumanga ulu teku kis-silimelema
 Pulu Yili-ni ‘Mania pupili.’ nimba
 mundupa kelepa,
 eninga ulu-pulu-kísima
 numanuna kamu kulu tonjulemú yam-
 buma
 enini “Numanu kaí pípili molku kon-
 jangi.”
 nilimú kupulanum-na molemele.

⁸ Yambu tenga ulu-pulu-kismanga
 Auliele-ni alsupa naa piliipa,
 “Teku kis-sirinelilinga pundu toku
 mindili nani.” naa nimbá yambale
 yunu “Numanu kaí pípili molku kon-
 jangi.”
 nilimú kupulanum-na molemú.” *Ko-
 nana 32:1-2*

nirim.

⁹ Numanu kaí pípili molku kunjingí ili mele
 ,Depit-ni, nirim ulele yambu kangí te kopsil-
 imele yambu akumanga mindiye? Mola ulu-pulu
 kanili yambu kangí te naa kopsilimele yambu

akumanga wasieye? Ung akili ui niliu kanili. 'Eprayam-ni Pulu Yili-ni nirim mele akili 'Sika' nimba tondulu mundupa piliirimeliinga Pulu Yili-ni yu 'yi sumbi-niliele' nimba kanurum.' ui niliu kanili. ¹⁰ Eprayam nambi-sipa mulurum kene Pulu Yili-ni kanupa kene 'yi sumbi-niliele' nimba piliirimuye? Yu kangi te kupsirim kene Pulu Yili-ni yu 'yi sumbi-niliele' nirim mola ui kangi te naa kupsipili aku-sipa nirimye? Yu kangi te ui naa kupsipili Pulu Yili-ni yu 'yi sumbi-niliele' nirim kanili. 'Akiliinga piliipu kene 'Kangi te kupsirim ulele-ni Pulu Yili-ni yu 'yi sumbi-niliele.' nimba kanomba ulu te naa tirim.' nimbu piliilimulu., ¹¹ Yu ui kangi te naa kopsipa kene Pulu Yili-ni nirim mele akili ' 'Sika' nimba tondulu mundupa piliirimeliinga Pulu Yili-ni yu 'yi sumbi-niliele' nimba kanurum. 'Yi ili Pulu Yili-ni 'yi sumbi-niliele' nimba kanolemú.' niku kanangi.' nimba kene 'Kangi te i-siku kopsi.' nimba mani sirim kanili aima penga mani sirim. Akiliinga, yambu kangi te naa kopsiku Pulu Yili-ni nilimú mele akili 'Sika' niku tondulu munduku piliilimiláliinga Pulu Yili-ni yambu kanuma 'yambu sumbi-nílima' nimba kanolemú yambumanga pali Eprayam yu yambu akumanga anda-kolepale. ¹² Kangi te kopsilimele yambu-talape akuna sukundu yambu mare kangi te we naa kopsilimele. Ui Eprayam kangi te naa kopsipa kene Pulu Yili-ni nirim mele 'Sika' nimba tondulu mundupa piliirim mele enini aku-siku ui Pulu Yili-ni nilimú mele 'Sika' niku tondulu munduku piliiku kene penga kangi te kopsilimele 'Juda-,yambu akuma Eprayam yu

eninga anda-kolepaleko. „Kangi te naa kupsili yambu ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma kene, kangi te kupsili yambuma kepe, Eprayam yu eninga pali anda-kolepale.„

4:13-25 Pulu Yili-ni Eprayam-Kene Nimba Panjurum Ungele ‘ “Yesos Lomburuku Ola Mului.” Nirim Pulu Yili Sika’ Niku Tondulu Munduku Piliilimili Yambumandu Pali Ung Te (4:1-25 pali kanui)

¹³ Pulu Yili-ni mana-méle tirim-ma pali “Eprayam kene yu-ni kalupa liimba yambuma kene enini monge-méle simbu.” nimba, nimba panjurum akili Eprayam-ni ung-mani mare piliipa teng panjipa tirimeliinga naa nirim. Pulu Yili-ni nirim mele Eprayam-ni ‘Sika’ nimba tondulu mundupa piliirimeliinga Pulu Yili-ni ‘Eprayam yu yi sumbi-niliele.’ nimba kanupaliinga “Mélema pali simbu.” nimba, nimba panjurum. ¹⁴⁻¹⁵ „Ung-manima pelemú kene yambuma-ni akuma toku pula tolemeláliinga, ung-manima-ni Pulu Yili-ni yambuma kanupa kis piliipa enini buni simba telemú kupulanumele akisinjilimú „akiliinga-pe, ung-manima naa lelemú kene yambuma-ni ung-manima toku pula tungí kupulanumele naa lelemúko, akiliinga ung-manima piliiku teng panjiku tingéliinga Pulu Yili-ni “mélema simbu.” nimba panjilkanje „Yunu-ni nikem mele sika aku temba.’ niku, tondulu munduku piliili ulele-ni ulu te naa telka, Pulu Yili-ni “Mélema simbu.” nimba, nimba panjurum ungele kamu mania pulkako.

16 Akiliinga, Pulu Yili-ni ‘Eprayam-ndu “Simbu.” nimbu, nimbu panjiker ungele nani yambuma we kondu koliáliinga mindi wendu ombá. ‘Ung akili Eprayam kene yu-ni kalupa liimba yambuma kene eninga pali ungele pípili.’ nimba kene ‘₁‘Pulu Yili-ni “Tembu.” nimba, nimba panjorum mele akili sika temba.’ niku, tondulu munduku piliingéliinga mendepulu ung ili kamu wendu upili. ₁Kupulanum te lupa mólu.’ nirim. Yambuma-ni ung-manima piliiku teng panjiku telemele yambu akumandu mendepulu naa nirim. Pulu Yili-ni nirim mele akili Eprayam-ni ‘Sika’ nimba tondulu mundupa piliirim mele aku-siku niku piliingí yambuma eninindu kepe wasie nirim. Eprayam yu oliunga pali anda-kolepale. 17 ₁Eprayam oliu Pulu Yili-ni nilimú mele akili ‘Sika’ nimbu tondulu mundupu piliilimulu yambumanga pali anda-kolepale, akiliinga ung te Pulu Yili-nga bukna molemú. Akili i-sipa mele:

‘₁Pulu Yili-ni Eprayam-kene

nimba panjipa kene nimba mele:,

“ Nu yambu-talape puleliinga

anda-kolepale molani.’ nirindu.”
nirim.’ *Ui-Pulu-Pulu 17:5*

kanili. Akilindu Eprayam-ni ‘Sika’ nimba tondulu mundupa piliirim akili Pulu Yili-ni ‘Eprayam yu oliunga pali anda-kolepale molemú.’ nimba kanurum. Pulu Yili-ni kolemele yambuma kona mulungí ulu-pulele sipa, méle naa lelemúma ‘wendu upili.’ nilimú kene sika aku-sipa wendu olemú Pulu Yi akili ₁Eprayam-ni ‘Sika nilimú.’ nimba tondulu mundupa piliirim,.

18 Pulu Yili-ni anda-kolepa Eprayam-ndu “Nu yambu-talape pulele kalku liini.” nimba, nimba panjurum ungele Eprayam yu-ni tondulu mundupa piliipa liirim. Kanu-kene ‘ᵀAnda lekembulaliinga,ᵀ ung nimba panjurum ungele we kapula wendu naa ombá akiliinga-pe yu-ni kamu temba.’ nimba Eprayam yu nokupa molupa kene ui naa kanurum akiliinga-pe Pulu Yili-ni nirim mele yu-ni ‘Pulu Yili-ni gólu naa tolemáliinga sika walse ena tenga temba.’ nimba piliipa enembu naa kolopa kene ‘Temba.’ nimba we nokupa mulurum. ‘ᵀPulu Yili yu-ni ung nimba panjurum ungele akili i-sipa mele: Yunu-ni Eprayam-ndu nimba mele: “Nu-ni kalku liini yambuma aima pulele mulungí.” nirim.,ᵀ Aku nirim kene Eprayam-ni piliipa ‘Sika temba.’ nimba tondulu mundupa piliipaliinga nokupa molupa kene penga yunu yambu-talape puleliinga anda-kolepale mulurum.

19 Yu-ni tondulu mundupa piliirim mele akili aima laye-kolte kepe enembu naa kolurum. Yunu mulupili puniema pali wan-andret mele omba purum yu anda lepa pora sipa kene ambale-kene pepa kangambula membá tondulale naa pirim, yunga ambu Sera ambú lirim, aku-sikulu sika muluringli akiliinga-pe ‘ᵀAku-sipu molupulu kene kangambula nambi-sipu membulúnje? Kapula naa membulú.’ nimba naa piliipaliinga,ᵀ 20-21 Pulu Yili-ni “Nu kang miní.” nimba, nimba panjurumele piliipa mindi molupa kene numanu tale tepa naa piliipa ‘ᵀAima sika temba.’ nimba tondulu mundupa piliipa molupa kene, ‘ᵀPulu Yili-ni ung nimba

panjurumele aima sika kapula temba.’ nimba piliipa molupaliinga yu-ni Pulu Yili-nga bili paka tonjupa mindi molupa kene yunga tondulu mundupa piliirim ulele olandupa-olandupa purum. ²² Yunu aku-sipa tondulu mundupa piliirimeliinga Pulu Yili-ni yunu ‘yi sumbi-niliele molemú.’ nimba kanurum.

²³ ‘Pulu Yili-ni yunu ‘yi sumbi-nili te’ nimba kanurum.’ ung kanili ‘Eprayam yunga mindi.’ niku ung kanili bukna naa tunjuring. ²⁴ Oliu yandupa-yandupa ‘piliangiko.’ niku ung kanili bukna tunjuring. Penga oliu ekupu piliipuliinga ‘Yesos oliunga Auliele kulurum kene ‘Yu lomburupa ola mulupili.’ nimba kene tirim Pulu Yili.’ nimbu piliipu ‘Yunu nilimú mele akili gólu naa topa sika telemú temba.’ nimbu piliipu ambulupu molomulú yambuma yu-ni Eprayam kanurum mele oliu aku-sipa ‘yambu sumbi-nílima.’ nimba kanolemúko. ²⁵ ‘Yesos yunu oliunga ulu-pulu-kis telemulumanga pundu tonjumbandu alko topa kulunjupili.’ nimba Pulu Yili-ni yu mana-mandu oliu sipa kene, penga yu-ni oliu kanupa oliunga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, ‘oliu ‘numanu sumbi-nimba pili yambuma molemele’ nimbu kanambu.’ nimba Yesos yunu ‘Kelepa lomburupa ola mulupili.’ nirim.

**Kolomong-Auli 5-8 Oliu
Krais-Kene Wasie Kolupu Kene
Yu-Kene Wasie Lomburupa Ola
Molupu Kona Molemuláliinga**

Ung Te

5

5:1-11 Krais-ni Tirimele-ni Oliu Kene Pulu Yili Kene Tiluna Kelepa Liipa Mundurumeliinga Ung Te

¹ Akiliinga, ‘Pulu Yili-ni nirim ung akili sika.’ nimbu, tondulu mundupu piliilimuláliinga Pulu Yili-ni oliunga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa ‘numanu sumbi-nimba pili yambuma molemele.’ nimba kanolemú akiliinga oliunga Yi-Auli Yesos Krais-ni tinjirimele-ni oliu Pulu Yili-kene kapula-kapula molumulú kupulanumele akisinjirimeliinga yu-kene kapula-kapula molemulu. ² Oliu ‘Sika’ nimbu, tondulu mundupu piliilimulu yambuma, yi akilini oliunga nimba tinjirimele-ni Pulu Yili-ni oliu we konu kolemulú ulu-puleliinga sukundu molemulu kupulanumele akisinjirim. ‘Pulu Yili-kene wasie pupu mulú-koleana tapú-topu molumulú.’ nimbu piliipuliinga oliu numanu sipu nokupu molemuluko. ³ Akiliinga mindi numanu naa silimulu. ‘Oliu-kene buni wendu olemúmani oliu tondulu mundupu piliilimulu ulele tepa tondulu mundulimú.’ nimbu piliipuliinga buni akuma wendu olemú kene oliu numanu silimuluko. ⁴ Pe oliu ‘Sika’ nimbu, tondulu mundupu piliilimulu ulele tepa tondulu mundulimú ulele-ni ‘Eni nambulka tingínje?’ nimba manda lelemú kene ‘Pulu Yili-ni eni numanu tondulu pupili molemele nimba kanolemú ulele’ oliukene ‘wendu upili.’ nilimú. Pe manda lili ulele-ni ‘oliu Pulu Yili-ni tepa liipa, penga “Yunu-kene

wasie molamili wai.” nimbá.’ nimbu piliilimulu mele ‘tondulu pupili. Enembu naa kolku nokuku molangi.’ nilimú. ⁵ Pe ‘Pulu Yili-ni oliu tepa liimba.’ nimbu piliilimulu ulele oliu-oliuliu ‘Sika wendu ombá.’ nimbu we nokupu naa molemulu. Pulu Yili-ni Mini Kake Tili uí oliu sirim akili-ni oliunga numanuna Pulu Yili oliu numanu monjulemú ulu akili onde linjirim akiliinga ‘Sika wendu ombá.’ nimbu numanu sipu nokupu molemulu ulele ‘Ombánje mola naa ombánje.’ nimbu numanu pulele liipu naa mundulimulu. Aima sika wendu ombá.

⁶ Oliunga ulu-pulu-kis telemuluma oliu-oliuliu-ni mundupu kelepu topu mania mundumulú tondulu te naa pirim kene Pulu Yili-ni ‘Tenjambu.’ nimba, nimba panjorum mele kanili kam-kamu temba ena kaniliinga oliu Pulu Yili liipu bulu sipu tepu kis-sili yambumanga nimba Krai kulunjurum. ⁷ Pulu Yili-nga ung-manima piliipa liipa tepa konjulimú yambu numanu sumbi-nimba pili te toku kunjingí tingí kene oliunga yambu te-ni yunu kondu kolupa “Mólu.” nimba ‘Na yunga alko topu toku konjangi kolunjambu.’ nimbáne naa nimbánje. Taki-taki yambu te-ni aku-sipa naa nilimele kanili. Mola yambuma kondu kolupa liipa tapunjupa tepa liilimú yambu kaí te toku kunjingí tingí kene yambu te-ni yu kondu kolupa “Mólu.” nimba ‘Na yunga alko topu toku konjangi kolunjambu.’ nimbánje. Wale-mare wale-mare sika aku-siku nilkimelanje. ⁸ ‘Akili sika, akiliinga-pe Pulu Yili-ni oliu ‘Numanu monjulu ulu ili enini kanangi.’ nimba oliu ulu-pulu-kis tili yambuma mindi

molamili , ‘Pulu Yili-ni oliu naa tupili.’ nimba Pulu Yili, yunga Málu Kraisele oliunga nimba alko topa kulunjurum ,aku-sipa Pulu Yili oliu aima sika numanu munjurum monjulemú mele Pulu Yili yunu-ni oliu liipa ora sirim,.

⁹ Pe Krai oliunga nimba kolunjumbandu yunga memi onde lepa omba wendu purum akili-ni Pulu Yili-ni oliunga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa, oliu ‘numanu sumbi-nimba pili yambuma.’ nimba kanolemú lem akiliinga olandu-sipa Krai oliunga nimba tinjirim kanili-ni Pulu Yili arerembi kolumba enale wendu ombá kene oliunga ulu te naa pemba. ¹⁰ Oliu yu-kene ele-tu yambuma mulurumulu kene yunga Málale oliunga nimba kulunjurum ulu kanili-ni oliu ‘Pulu Yili-kene alsuku numanu tiluna pupili kapula-kapula molangi.’ nimba oliu liipa Pulu Yili-kene tere linjirim. Aku-sipu-mele ekupu yunu-kene aima sika tiluna molemulu lem Krai kelepa lomburupa ola molupa kona molemú ulu akili-ni Pulu Yili-ni oliu aima sika tepa liipa, mindili nolkumula kupulanum-na wendu liimba. ¹¹ Aku-sipa mindi mólu-ko. Ulu te wasie i-sipa mele: Oliunga Auli Yesos Krai-ni oliu Pulu Yili-kene liipa tiluna kelepa tere liirimeliinga yu-kene kelepa kapula-kapula molemulu-na Krai yu-ni aku tirimele-ni ekupu oliu Pulu Yili-kene aima numanu sipu molemuluko.

5:12-21 Pulu-Pulu Mana-Yi Adam-ni Tirim Ulele-ni Kululi Kupulanumele Liipa Nusurum, Kelepa Krai-ni Tirim Ulele-ni Kona Molku Mindi Puli Kupulanumele Liipa Nusurum Ung Te

¹² 1 Oliu Pulu Yili-kene ele-túma molupu kene penga yu-kene kelepu numanu tiluna pupili molemulu niker akiliinga ung te piliangi ni-ambu: 1 Ui-pulu-pulu ma-koleana Adam-ni ulu-pulu-kis te tirim kene ulu-pulu-kisele kamu mana pirim we pelemú. Adam-ni tirim ulu-pulu-kis kanili-ni kululi ulu-pulele wendu urumko. Akiliinga ekupu yandupa-yandupa oliu yambuma-ni pali ulu-pulu-kísima telemulu-na oliu-kene pali kululi ulu-pulele wendu olemúko.

¹³ 1 Pulu Yili-ni Moses-ndu “ ‘Yambuma i-siku i-siku teangi.’ ninjui.” nimba, nimba sirim, ung-manima ui naa nimba sipili ma-koleana ulu-pulu-kísima ui sika we pirim. Akiliinga-pe Moses-ni Pulu Yili-nga ung-manima yambuma ui naa nimba sipili ui ulu-pulu-kísima tiring kene Pulu Yili yu-ni kanupa kene buk tenga naa topa akumanga “Pundu tai.” ni naa nirim.

¹⁴ Akili sika akiliinga-pe kululi ulu-pulele Adam mulurum kene lirim, penga yandupa Moses mulurum kene we lirim-ko. Adam-ni Pulu Yili-nga ung te liipa su sipa kene kulurum aku-siku-mele yambuma pali Pulu Yili-nga ung tilu-sipa mele liiku su naa siring akiliinga-pe we kuluringko.

Yi Adam kanili-ni tirim ulele kene penga urum yili-ni tirim ulele kene tilu-sipa mele akili i-sipa: Adam-ni tirimeliinga ulu-pulu te wendu urumko; penga urum yili-ni tirimeliinga ulu-pulu te wendu urumko. ¹⁵ Akiliinga-pe tiringleli-inga ulu-pulu lupa-lupa wendu urum. Pulu Yili-ni oliu we kondu kolupa kene yu-ni tirim ulu akili aima lupako; Adam-ni tirim ulu-pulu-kis

ulu akili aima lupako. Ulu i-sele tilu-sipa mólu, ulu lupa-lupasele. Yi tiluele-ni ulu-pulu-kis tirim ulu akili-ni yambu pulele kolemele akiliinga-pe Pulu Yili oliu yambuma we kondu kululi ulele-ni méle aima kaiéle we simbandu Yesos Krais we sirim, yi akili-ni mendepulu yambuma we kondu kolupa yambu pulele kona molku konjuku mindi pungí kupulanumele akisinjirim.

¹⁶ Akiliinga ung te pelemúko. Pulu Yili-ni we sirimele kene, yi tilu kanili-ni ulu-pulu-kis tirimeliinga wendu urum ulele kene, lupa-lupa. Yi tiluele-ni ulu-pulu-kis tirim akili-ni yambuma pali Pulu Yili-ni kot tenjipa kene “Enini pali teku kis-silimelaliinga mindili noku molku mindi pangí.” nimbá kupulanumele akisinjirim akiliinga-pe Pulu Yili-ni we sirim mele akili i-sipa: Yambuma-ni ulu-pulu-kis pulele tiring kene Pulu Yili-ni “Mindili nangi.” nilkáliinga-pe we kondu kolupa yambumandu aku naa nimbá. Enini kanupa kene, eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa ulu te naa tepa enini ‘numanu sumbi-nimba pili yambuma molemele.’ nimba kanolemú. ¹⁷ Yi tiluele-ni ,Pulu Yili-nga, ungele liipa su sirim akiliinga yi kanili-ni ulu-pulu-kis tirimeliinga kululi ulu-pulele yi nuim kingele mele molupa yambuma pali tondulu mundupa nokulemú. Akili sika lem Pulu Yili-ni yambuma we kondu kululi ulele kene yu-ni oliu we sirim ulele-selenga tondulale olandupale. Pulu Yili-ni yambuma we kondu lakupa kululi ulu-pulele kene Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanomba ulu-pulele kene liingí yambuma enini yi tilu Yesos Krais-ni tirimeliinga yi nuim

kingima molku mélema nokuku kona molku mindi pungí.

¹⁸ Aku lem yi tiluele-ni ungele liipa su sirimeliinga Pulu Yili-ni yambuma pali kot tenjipa 'Mindili nangi.' nimbá ulele wendu urum, aku-sipako yi tiluele-ni ulu sumbi-niliele tirimeliinga Pulu Yili-ni yambuma pali kanupa, eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa ulu te naa tepa, 'yambu numanu sumbi-nimba pípili molemele.' nimba kanolemáliinga yambuma kona molku mindi pungí ulu-pulele wendu urum. ¹⁹ Yi tiluele-ni ungele liipa su sirim akiliinga yambu pulele-ni ulu-pulu-kis tiring yambuma muluring, aku-sipa yi tiluele-ni ungele piliipa teng panjipa tirimeliinga yambu pulele yambu sumbi-nílíma mulungí.

²⁰ Yambuma teku kis-siku molangi Pulu Yili-ni 'Ung liiku su silimele mele olandupa teku liiku su sangi.' nimba ung-manima sirim. Akiliinga-pe ,Pulu Yili-ni ung-manima sirimeliinga, yambuma-ni ulu-pulu-kis olandupa-olandupa tiring kene Pulu Yili-ni yambuma we kondu kululi ulele olandupa purumko. ²¹ Aku lem ulu-pulu-kísima kululi ulu-puleliinga yi nuim king melale molupa kululi ulu-pulele nukurum aku-sipako Pulu Yili-ni yambuma we kondu kululi ulu-pulele yi nuim king melale molupa oliu nokupa oliunga Yi-Auli Yesos Kraisele-ni tinjirimeliinga Pulu Yili-ni oliu 'yambu sumbi-nílíma.' nimba kanolemáliinga taki-taki kona molupu mindi pulimulu ulu-pulele ,Pulu Yilinga, we kondu kululi ulele-ni silimú.

6

6:1-14 Oliu Kraisi-Kene Wasie Kolupu Kene Yu Wasie Kona Molupu, Ui-We-Numanu-Kísima Kolupa Pora Sipili Molemúláiinga Ung Te

¹ ǀUi yambuma-ni ulu-pulu-kis pulele tiring kene Pulu Yili-ni enini aima kondu kulurumeliinga, pe ekupu nambulka nimulúnje? “Pulu Yili-ni oliu aima kamu we kondu kulupili kilia ulu-pulu-kísima kamu tepu molamili.” niamiliye?

² Aku aima naa niamili. Oliu ǀekupu Kraisinga yambu molemuluma, numanu kis akumani oliu ui ulu-pulu-kísima numanu monjupu kene tirimulu numanu kis pirim akuma kolupa pora sirim. Numanu akuma kulurumeliinga aku-sipu ulu-pulu-kísima mundupu kilirumulu kanili. Pe ekupu kelepu nambi-sipu kapula ulu-pulu-kísima tepu molomulúye? ǀKelepu temulú kupulanum te naa lelemú.

³ Oliu no liirimulu ulu kanili-ni Kraisi Yesos kene oliu kene yambu tiluele mele mulurumulu. Penga Kraiskene yambu tiluele mele mulurumulaliinga yu kulurum kene ǀoliunga ui-numanu-kis pirim-ma, yu wasie kulurumulu. Ili naa piliilimiliye?

⁴ Pe no liirimulu akili-ni ǀoliunga numanu kis uima pípili, yu-kene wasie kolupu kene, yu wasie ónu tiring ónu-koleana pirimulu. Yu wasie ónu-koleana pirimulu kene Lapale-ni “Yu lomburupa ola mulupili.” nirim ulu-tondulu kanili-ni oliu ǀui-numanu-kis pípili, molupu kis-sirimulu mele mundupu kelepu, ekupu ui-numanu-kisma kulurum, ekupu numanu kona kaíma pípili molemulu.

⁵ Krais kulurum kene oliu yu-kene wasie tapú-topu kulurumulu, aku lem pe yu lomburupa ola mulurum kene aima sika aku-sipu oliu yu-kene wasie tapú-topu lomburupu ola molupu yunu molemú mele wasie molomulúko. ⁶ Oliu piliilimulu, ‘Krais unji-perana ola ,toku, ku toku panjiring kulurum kene Pulu Yili-ni oliunga ui pirim numanu kísima ‘Yu-kene wasie unji-perana kolangi.’ nirim. ‘Ulu-pulu-kis telemulunga ulu-pulele tondulu naa pupili, oliu naa ambulupili, alsuku piliiku naa teangi akiliinga Krais-kene wasie kolangili.’ nirim, wasie toku kunjuring.’ nimbu piliilimulu. ⁷ Yambu te kolemú kene ulu-pulu-kísimani yunu alsupa li-ipa kapula naa ambulumba akiliinga ,ulu-pulu-kísima alsupu piliipu temulú kupulanum te mólu,.

⁸ ‘Ui Krais-kene wasie kulurumulaliinga yu-kene wasie molomulú.’ nimbu piliilimulu. ⁹ Oliu piliilimulu, ‘Krais lomburupa ola mulurum akiliinga kelepa kapula naa kolumba. Kululi ulu-pulele-ni alsupa yu kapula naa ambulumba.’ nimbu piliilimulu. ¹⁰ Krais kulurum ulu kanili-ni ‘Ulu-pulu-kísimani yu alsupa kundi naa tupili.’ nimba walsekale mindi kulurum. Akiliinga-pe ekupu yu we molemú ulu kanili-ni Pulu Yili-ni ‘Piliipu molupu wasie kapula-kapula molambili.’ nimba wasie molembele. ¹¹ Aku-siku eni Krais Yesos-kene wasie tapú-toku molemeláliinga, ekupu ‘Oliu kulurumulu kene ulu-pulu-kísima mania purum. Pe ekupu ulu-pulu-kísima kene oliu kene tiluna naa molemulu. Pulu Yili-kene wasie kapula-kapula molemulu.’

niku piliiku molai.

¹² Akiliinga eninga ui-we-numanuma kolupa numanu-kona pípili molemeláliinga ekupu 'Ulu-pulu-kísmani oliunga kangima naa nukupili, kangi akuma-ni oliu 'Ulu-pulu-kísma waka kolkuliinga teangi.' nimba oliu kundi tomba kene aku naa temulú.' niku tondulu munduku molai. ¹³ 'Oliunga kangimanga kimbu-ki angiliimúma kene we méle angiliimúma kene akuma-ni tepu kis-sipu ulu-pulu-kísima teamili.' naa niai. 'Ulu akuma naa tepu ulu olandupale teamili.' niku 'Oliu Krais-kene wasie kuluru-mulu, ekupu kelepu kona molemuláliinga oliunga kimbu ki kangima pali Pulu Yili samili. Oliunga kangima pali Pulu Yili-ni nukupili. Akuma-ni ulu sumbi-nílima mendepulu tepu molamili.' niku teai. ¹⁴ Pulu Yili-ni ui Moses nimba sirim ung-manima-ni eni naa nokupa, Pulu Yili-ni eni we kondu kolupa kene Málu Yesos-ni eninga nimba tinjirimeliinga eni Pulu Yili-nga yambuma molemeláliinga ulu-pulu-kíseleni 'Na eninga auliele.' nimba naa nokupa molumba, akiliinga ,eni aku-siku 'oliunga kangima Pulu Yili-nga mindi.' niku 'ulu sumbi-nílima mindi teamili.' niai. ,

6:15-23 Ulu-Pulu-Kíselenga Kendemande-Yambuma Molemulune Mola Ulu-Pulu Sumbi-Nieliinga Kendemande-Yambuma Molemulunje Akuselenga Ung Te

¹⁵ Ekupu ,Pulu Yili-nga, ung-manima-ni oliu naa nokulemáliinga oliu nambulka temulúye? Ekupu Pulu Yili-nga we kondu kululiele-ni oliu nokulemú akiliinga ulu-pulu-kísima teamiliye?

Aima mólu! ¹⁶ Yambu te-ni ‘yambu tenga kendemande-yambale molambu.’ nimbaliinga yu sika yambu kaniliinga ungma mindi pili-
ipa liipa yunga kongunuma mendepulu mindili sipa tenjilimú. akili eni naa piliilimiliye? Aku-sipa mele-ko eni ulu-pulu-kíselenga kende-
mande tenjiku mulúngi lem aku tingéliinga kulungí. Mola Pulu Yili-nga kendemande tenjiku yunga ungma piliiku teng panjiku mulúngi lem aku tingéliinga Pulu Yili-ni ‘Eni yambu sumbi-
nílima.’ nimba kanomba. Aku niku naa piliilimiliye? ¹⁷ Eni sika ui ulu-pulu-kíselenga kendemande-yambuma muluring akiliinga-pe ekupu Pulu Yili-nga ungma ‘piliiku liangi.’ niku, eni mani siring kene ung akuma aima ton-
dulu munduku piliiku liiring, aku-siku tiringeli-
inga ekupu oliu-ni Pulu Yili-kene ‘Aima angke.’ niamili. ¹⁸ Ui ulu-pulu-kíseleni eni tondulu mundupa ka sipa ‘yunga kendemande-yambuma molangi.’ nirim akiliinga-pe penga Pulu Yili-ni eni tepa liipa wendu liirim kene eni ulu-
pulu sumbi-nieliinga kendemande-yambuma molemele.

¹⁹ ‘Na-ni ung-mani we simbu kene sumbi-siku naa piliingínje.’ nimbu eninga numanu-boma-ni we mana-ungma temani toku nilimele mele niker. Ui ‘ulu-pulu-kísima eninga kimbu ki kangimanga pali yi-nuim mele mulupili.’ niring kene tondulu mundupa nukurum kene kimbu ki kangimanga mélema-ni ulu-pulu-kaí te naa teku, ung-manima topa pula topa kalaru molemú ulu-pulu-kísima mindi olandupa-olandupa ka-kongun mele mendepulu teku muluring, aku-

siku mele ekupu topele toku 'kimbu ki kangi-manga pali ulu sumbi-nílimanga kendemande mele molamili.' niku Pulu Yili kanupa kaí piliilimú ulu-pulu-kaíma kene ulu-pulu sumbi-nílima kene akuma mindi teku molai. 'Pulu Yili-nga yambu kake tílima molamili.' niku aku teai.

²⁰ Ulu-pulu-kísimani eni ambulurum kene yunga kongun-kendemande tinjiring. Ulu-pulu sumbi-niliele-ni eni kapula ambulumba kupulanum te naa lirim. ²¹ Ui teku muluring uluma ekupu piliiku kene pipili kolemele ulu kanumanga ui méle kaí nambulkama liiringiye? 'Méle kaí te naa liiring kanili.' Ulu-pulu-kis tiringimanga eni kululi ulu-pulele mindi li-iku, 'mulungale pali kolea-kísina molku kis-siku mindi pungí kupulanum-na puring.' ²² Akiliinga-pe ulu-pulu-kísimani eni ui ka-mele sipa ambulupili muluring kene Pulu Yili-ni 'Naa ambulupili.' nimba eni wendu liirim, ekupu eni yunga kendemande-yambuma molemele. Aku-siku molemeláliinga yu-ni eni méle kalombandu eni numanu kake tílima silimú liilimele. Kanu-kene numanu kake tili pelemú yambumandu "Kona molku konjuku mindi pangí." nimbá. ²³ Ulu-pulu-kíseleni yunga kongun tenjilimele yambuma méle kalemú. Méle kalemú akili enini kolkuliinga molku kis-siku mindi pungí ulu-pulele silimú. Akiliinga-pe oliu Krais Yesos oliunga Auliele yunu-kene wasie tiluna kapula-kapula molemulu kene Pulu Yili-ni oliu méle te we silimú. Méle we silimú akili oliu kona molupu konjupu mindi pumulú ulu-pulele silimú.

7

7:1-25 Moses-ni Sirim Ung-Manima-ni Oliu Krais-nga Yambuma Naa Nokulemáliinga Ung Te (Kolomong-Auli 6-8 pali)

7:1-6 Moses-ni Sirim Ung-Manima Yambuma-Kene Ui Ambu-Yi Mele Muluring Ung Te

¹ Angmene, Moses-ni , “I-siku mele teai. I-siku naa teai.” nimba, Pulu Yili-nga ungmani ui sirim-ma eni piliilimili yambumandu niker, ‘Yambu kona molemelema ung-manima-ni nokulemú akiliinga-pe kolemele kene naa nokulemú.’ akili eni naa piliilimiliye? ² Akili i-sipa mele: Ambu te yi pulimále yunga yili we kona molemú kene ungmani te-ni elsele nokulemáliinga ambale ulsu pumba kupulanum te naa lelemú. Akiliinga-pe yunga yili kolemú kene ungmanele-ni yunu naa nokulemú. ³ Akiliinga, yunga yili we kona mulupili mundupa kelepa yi te-lupa pumu lem ‘yunu waperanale tili ambale’ nilimele. Akiliinga-pe yunga yili kolemú kene ungmanele-ni yunu naa nokulemáliinga yi te-lupa pulimú kene ulu te mólu. Aku telemú kene ‘Yu waperanale tili ambale.’ ni naa nilimele.

⁴ Nanga angmene, eni aku-siku tiring. Kraiskulurum kene eni-kene wasie tiluna molku kuluringeliinga ekupu Moses-ni , “Teai.” nimba, ungmani sirim kanuma-ni eni naa nokulemú; eni yi te-lupanga , ambale mele, molemele, yi akili yambu-ónu-koleana lomburupa ola mulurum yi-nuim Kraisele. Oliu ‘Pulu Yili-ni kanupa

kaí piliilimú uluma teangi.’ nimba aku tirim.
⁵ Ui oliunga ui-we-numanuma-ni oliu nukurum
 kene ung-manima-ni “Teai.” mola “Naa teai.”
 nirim mele piliipu oliunga kangima-ni pali ‘ulu-
 pulu-kísima mindi teamili.’ nimbu piliipu tir-
 imulu. Ulu tirimulu akuma kolumulú ulele
 mindi tirimulu. ⁶ Akiliinga-pe ekupu oliu, ¹ Krais-
 kene wasie, kulurumulu akili-ni oliu ui ka sipa
 ambulurum ulele mania purum. Ekupu Moses-ni
 ung-maní sirim kanuma-ni oliu naa nokulemú.
 Akiliinga, ung-maní sipa bukna turum-manga
 kendemande-yambuma naa molemulu. Mini
¹ Kake Til,iele-ni “Teai.” nilimú ulu konamanga
 kendemande-yambuma molemulu.

*7:7-25 Ulu-Pulu-Kíseleni Oliu Tondulu
 Mundupa Nokulemáliinga Ulu-Pulu-Kaíma
 Temulúndu Mindili Sipu Telemulu Ung Te*

*7:7-13 Ulu-Pulu-Kíseleni Oliu Tapa Kis-Silimú
 Ung Te*

⁷ ¹ ‘Ung-manima-ni oliunga numanukundu ulu-
 pulu-kísima numanu kimbu sangi.’ nilimú,
 lem, nambulka nimulúye? ‘Moses-ni ung-maní
 sirimuma ulu-pulu-kísele.’ niamiliye? Aku
 aima mólu! Ung-manima-ni na naa liipa ora
 silkanje ulu-pulu-kísima na apurupu naa piliilka.
 Ung-maní te-ni ‘Yambu tenga mélema kanuku
 kum naa panjai!’ ni naa nilkanje yambu tenga
 mélema kum panjili ulele ‘ulu-kis’ nimbu naa
 piliilka. ⁸ ¹ Aku sika, akiliinga-pe ulu-pulu-
 kíseleni na méle lupa-lupama kum panjimbu

kupulanumele kururum kene ung-mani akili-ni aku tembu kupulanumele akisirim. Ung-manima naa pelkanje ulu-pulu-kísele yambu kululi mele pelka. ‘Akili-ni oliu ulu te temba tondulu te naa pelka.’⁹ Na ui ung-manima naa piliipu walu-sipu mulurundu akiliinga-pe penga Pulu Yili-ni “Teai.” nirim ungma na mulurunduna wendu urum kene ulu-pulu-kísele wendu omba tondulu purum kene nanga numanuna yambu kululi melale mulurundu.¹⁰ Kanukene ‘Pulu Yili-ni “Teai.” nirim ung-manima ‘piliiku liiku tingí yambuma kona molupa mindi puli ulu-pulele liingí.’ nimba kene sirim ung-mani kanuma-ni na kululi ulu-pulele sirim.’ nimbu kanurundu.¹¹ Akili nambi-sipa tirimuye? Aku “Teai.” nirim ung-manima-ni na nukurum kanupa kene ulu-pulu-kíseleni ung-mani kanuma liipa, akuma-ni na gólu topa kundi topa kene topa kunjurum.

¹² Pe ekupu ‘ung-manimandu nambulka nimulúye?’, Moses-ni Pulu Yili-nga ung-mani sirimuma Pulu Yili-nga méle kake tiliele. Ung-manimanga sukundu Pulu Yili-ni ‘Teai.’ nirim ung pelemúma pali Pulu Yili-nga méle kake tepa, sumbi-nili aima kaiéle.

¹³ Aku lem méle kaí akili-ni na kululi ulu-pulele sirimuye? Aku aima mólu! Ulu-pulu-kíseleni kululi ulu-pulele sirim. Pe na-ni ulu-pulu-kísima waka kolupu kene tirindeliinga kululi ulu-pulele na-kene omba pirim. Ulu-pulu-kíseleni ‘Aku méle kaiéliinga kululi ulu-pulele wendu upili.’ nirim. Pulu Yili-ni ‘Ulu-pulu-kísele mokeringa lemba kene yambuma-ni akili sika

ulu-pulu-kísele niku kanangi.’ nimba ‘Tipili.’ nimba ulu te naa tirim. Akiliinga, Pulu Yili-ni ‘“Teai.” nimbu ung-mani sirinduma-ni ‘ulu-pulu-kísele aima méle kis lkupandi tuliele yambuma-ni kanangi.’ nimba tepa mokeringa linjipili.’ nirim, akiliinga ung-manima-ni aku tirim,.

7:14-25 Ulu-Pulu-Kíseleni Oliu Nokulemú Ung Te (7:7-25 pali kanui)

¹⁴ Oliu piliilimulu: Moses-ni Pulu Yili-nga ung-mani sirim akuma ung-mani kaíma akiliinga-pe nanga we-numanu uili pirim we pelemále Pulu Yili-nga ulu te mólu, akiliinga na Pulu Yili-nga ungma piliipu liimbu kupulanum te naa pelemú. Ulu-pulu-kíseleni na ka silimú-na na yunga we-kongun kendemande tinjili yili moliu.

¹⁵ Ulu teliuma nambulka pulu tenga ulu akuma teliunje, naa piliiliu. Na numanu monjupu ‘Teambuka!’ nimbu piliiliu mele naa tepu, ‘Naa teambu!’ nimbu piliipu numanu naa monjuliu uluma teliu. ¹⁶ Na numanu naa monjupu ‘Naa teambu.’ niliu uluma teliáliinga ‘Pulu Yili-nga ung-manima sika kaíma.’ niliu. ¹⁷ Akiliinga, ulu-kis akuma na-nanu ‘Teambu.’ nimbu naa teliu. Ulu-pulu-kísele nanga numanuna molupa kene yunu telemú. ¹⁸ Na piliiliu, nanga numanuna sukundu ulu-kaí te tembu ulu-pulele naa pelemú. Numanu akili nanga we-numanu ui pirimelendu niker. Sika ‘Na ulu-kaíma teambuka!’ nimbu piliiliáliinga-pe kapula naa teliu. ¹⁹ Ulu-kaí ‘teambu.’ nimbu piliiliu akuma naa teliu. Ulu-kis ‘naa teambu.’ nimbu piliiliu akuma tepu mindi moliu. ²⁰ Ulu-kis ‘naa teambu.’ nimbu piliiliu ulu-kis akuma teliu akili nanu ‘Teambu.’

nimbu naa teliu. Nanga numanuna sukundu ulu-pulu-kis pelemále-ni mindi ulu akuma telemú.

²¹ Akiliinga, ‘Ung-maní te-ni na nokulemú.’ nimbu kanoliu akili i-sipa mele: ‘Ulu-kaíma teambu.’ niliu kene ulu-kismanga kupulanumele mindi na moliuna wendu olemú. ²² Sika nanga numanuna sukundu Pulu Yili-nga ung-manima kanupu kaí piliipu ‘Aima teambuka!’ nimbu piliiliu, ²³ akiliinga-pe na ‘Ti.’ nilimú ung-maní te-lupa nanga kangieliinga sukundu pali pelemú nimbu kanoliu. Akili-ni ‘Na ung-maní teambu.’ numanale-ni nimbu piliiliu ung-manele-kene ele telemú. Ung-maní lupa akili ulu-pulu-kísele, akili-ni nanga kangina sukundu pali pepa kene ka sipa nokulemú. ²⁴ Ulu akili-ni na numanu topa bulu-bale sipa buni silimále nae-ni na tepa liimba-na kululi ulu-pulele pelemú kangiele mundupu kelembuye? ²⁵ Yesos Kraís oliunga Auliele-ni nanga nimba tinjirimeliinga Pulu Yili-ni na tepa liilimáliinga Pulu Yili yu-kene “Angke” niker.

Akiliinga, na-nanu kene, nanga nimbu piliiliále kene pali Pulu Yili-nga ung-manima-ni nokulemú, akumanga kendemande-yili moliu, akiliinga-pe we-numanu-kis uili ulu-pulu-kíselenga ung-manele-ni nokulemú.

8

8:1-27 Pulu Yili-nga Minéle Oliu-Kene Molemú Kene Telemulu Ung Te (Kolomong-Auli 6-7sele kene wasie kanui)

8:1-17 (1-4) Yesos-ni Oliunga Ulu-Pulu-Kisma 'Mania Pupili.' Nimba Yu Kulunjurumeliinga (4-13) Pulu Yili-nga Minéle Oliunga Numanuna Molupa Kene Nilimú Mele Mendepulu Telemulu Mele Ung Te Kene, (14-17) Pulu Yili-nga Minéle-ni Nokulemú Yambuma Pulu Yili-nga Kangambulama Molemele Ung Te

¹ Akiliinga, Krai Yesos-kene wasie tapú-topu molemulu yambuma yambu te-ni oliunga kot piliipa "Teku kis-silimelaliinga pundu toku mindili nangi." kapula naa nimbá. „Oliunga kot tinjingí ulu te naa pelemú.” ² Oliu Krai Yesos-kene wasie tapú-topu molemuláliinga kona mululi ulu-pulele pelemú Mini Kake Tiliele-ni oliu nokupa, 'Ulu-pulu-kísele kene kululi ulu-pulele kene oliu nukuringli-seleni oliu naa nokangli. Molku konjangi.' nilimú akiliinga „yambu te-ni oliu-kene aku-siku ulu te kapula naa tepa nimbá.” ³ Oliunga ui-we-numanu-kísima tondulu naa pirimeliinga Moses-ni Pulu Yili-nga ung-mani sirim kanuma-ni tondulu naa pupaliinga oliu-kene temba tirim mele akili kapula naa tirim akiliinga-pe kapula naa tirim mele akili Pulu Yili-ni kapula tirim. Yunga Málale 'manayambumanga ulu-pulu-kismanga alko topa kulunjupili.' nimba mana liipa mundurum, yi akili omba oliu mana-yambu ulu-pulu-kis tili yambuma mele au talurum. Aku-sipa Pulu Yili-ni 'Yesos-kene ulu-pulu-kísele kamu oliunga pundu tonjupa mania pupili.' nirim. ⁴ 'Oliu ungmanima-ni 'I-siku i-siku sumbi-siku teai.' nilimú mele oliu-ni aku-siku kamu teangi.' nimba Pulu Yili-ni „yunga,” Málu Yesos mana-mania liipa

mundurum. Oliu ekupu ui-we-numanu-kíseleni ‘Teai.’ nilimú mele akili naa piliipu tepu Mini Kake Tiliele-ni ‘Teai.’ nilimú mele piliipu telemulu yambumandu Pulu Yili-ni nirim.

⁵ Ui-we-numanu-kíseleni ‘Teai.’ nilimú mele piliiku teku molemele yambuma numanu akilini numanu monjulemú mele mindi numanu kimbu-siku molemele, akiliinga-pe Mini Kake Tiliele-ni ‘Teai.’ nilimú mele piliiku teku molemele yambuma-ni Mini Kake Tiliele-ni numanu monjulemú mele mindi numanu kimbu-siku molemele. ⁶ Ui-we-numanu-kis pelemále numanu kimbu-sipa molemú yambale kolumba, akiliinga-pe yambu te Mini Kake Tiliele-ni yunga numanale nokulemáliinga piliipa molemú yambale kona molupa numanu penta nipili molumba. ⁷ Yambu te ui-we-numanu-kísele numanu kimbu-sipa molemú yambale-ni Pulu Yili-nga ung-manima naa piliipa liipa telemáliinga yunu Pulu Yili-kene ele-túli molemú. Yambu kanili Pulu Yili-nga ung-manima kapula piliipa liipa temba kupulanumele aima naa lelemúko. ⁸ Ui-we-numanu-kísimani ambululemú yambuma Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú ulu tilu kepe naa telemele.

⁹ Akiliinga-pe ,buk ilinga tokurale kanungí yambuma, eni Pulu Yili-nga Minéle aima sika numanuna mulúm lem Minéle-ni eni ambululemú-na ui-we-numanu-kísimani eni naa ambululemú. Krais-nga Minéle numanuna naa molemú yambuma yunga yambuma naa molemele. ¹⁰ Sika eninga ulu-pulu-kis tiringma

pirimeliinga eninga kangima kulungí akiliinga-pe Kraisi eninga numanuna mulúm lem ekupu eni ulu-pulu sumbi-niliele pelemáliinga eninga minima kona mulungí. ¹¹ Penga Yesos kulurum kene “Yu lomburupa ola mulupili.” nirmaliinga Minéle eninga numanuna mulúm lem yu ung aku-sipa nirimemele-ni Kraisi Yesos topa makin-jirim Pulu Yi kanili-ni penga eninga kangima kululi ulu-pulele pelemú kangima “Kona pangí.” nimbáko. Yunga Minéle eninga numanuna molemáliinga yu-ni aku temba.

¹² Akiliinga, angmene, ʼoliu Pulu Yili-nga Minéle-nga yambuma molemulu akiliinga, ʼoliu-kene pundu sika angiliimú akiliinga-pe oliunga ui-we-numanu-kísimanga pundu aima naa angiliimú. Oliunga ui-we-numanu-kísima ungele piliipu temulú kupulanum te naa lelemú.

¹³ Eni ui-we-numanu-kis pelemáliinga piliiku teku mulúngi lem Pulu Yili-ni ‘eni mini pali kolangi.’ nilimú. Akiliinga-pe ‘Minéle-ni oliu liipa tapunjumba kene yunga tondulale-ni oliu ui-we-numanu-kísimanga uluma kulupili.’ niku toku kunjúngi lem kolkuliinga eni kona molku konjuku mindi pungí.

¹⁴ Pulu Yili-nga Minéle-ni memba andolemú kene yu-ni nilimú mele piliiku molemele yambuma Pulu Yili-nga kangambulama molemeláliinga ʼaku-siku kona mulungí, ¹⁵ ‘Eni ʼkelku, ʼPulu Yili-kene mini-wale mundupu molamili.’ niku kelku piliangi.’ nimba kongun silimú mini te naa liiring, mólu. ‘Pulu Yili-nga kangambulama molangi.’ nilimú Minéle

liiring. Mini kanili-ni oliu liipa tapunjilimáliinga oliu-ni Pulu Yili-ndu “Tata.” nimbu walsilimulu. ¹⁶ We oliuliu piliipu “Tata.” naa nilimulu. Yunga Minéle-ni oliunga minimandu “Eni Pulu Yilinga kangambulama molemele akiliinga yundu “Tata.” niai.” nilimú kene aku-sipu nilimulu. ¹⁷ Oliu yunga kangambulama mulúmulu lem penga yu-ni yunga yambuma tepa konjulimú moya-mélema “Moke tepu sambu.” nimba kene oliu simbako, Krais-kene wasie liimulú. Akiliinga-pe we naa simba. Oliu ‘Penga yunukene wasie yunga kolea-kaína tapú-topu molupu konjamili.’ nimbu ekupu Krais-kene wasie tapú-topu mindili nombu mulúmulu lem ‘Pulu Yili-ni yunga tepa konjulimú moya-mélema Krais simba liimba kene oliu kene wasie simba liimulúko,.

8:18-25 Ulu Kaíma Omba Mokeringa Lemba Ung Te (8:1-27 pali kanui)

¹⁸ Na piliiliu, ‘Pulu Yili-nga talang pulielekene molupu konjumulú ulu-kaíma mokeringa lenjemba ulu kanuma aima olandupa mele; ekupu enamanga oliu Krais-nga yambuma mindili nombu molemulu uluma aima mandupa mele.’ nimbu piliiliu. ¹⁹ ‘Pulu Yili-ni ‘Nanga kangambulama kangi kaí angiliipili nakene kamu tapú-topu molamili.’ nimbá ulele kanamili.’ niku kanungíndu Pulu Yili-ni tirim mélema pali nokuku molemele. ²⁰ Sika Pulu Yili-ni tirim mélema pali molku kis-silimele, akiliinga-pe mélema enini ‘Molupu kis-samili.’ niku kene molku naa kis-silimele, mólu. ‘Ulu

penga wendu ombá uluma kanangi nokuku mo-lai.’ nimbaliinga Pulu Yili-ni yunu ‘mélema tepa kis-sipili.’ nimba tirim. ²¹ Penga wendu ombá ulu kaiéle kanungíndu ,yu-ni tirim mélema pali, nokuku molemele akili i-sipa mele: Pulu Yili-ni oliu ‘Tepu kis-sambu.’ nimba kene ‘Oliu-kene mélema pali kolku purangi.’ nirim, aku-sipa yunu oliu kepe mélema pali ka-mele sirimeliinga oliu-kene mélema pali wendu liimba kene yunga kangambulama ulu kaiéle liiku, molku kunjingí mele yu-ni tirim mélema paliko ulu kanili liiku molku kunjingíko.

²² Oliu piliilimulu, ‘Ambuma kangambula mingíndu mindili noku perelemele mele Pulu Yili-ni tirim mélema pali aku-siku mele mindili nuring, yandupa ekupu kepe mindili noku pereku molemele. ²³ Mélema mindi mólu-ko, oliu Pulu Yili-ni Minéle ui kumbi-lepa sipa penga mélema pali simba liipu nosimulú yambuma kene wasie. Kangi ílinga sukundu mindili nombu perepu molupu kene ulu-pulu-kísimani oliu kundupa ka-mele silimú kangi akiliinga oliu wendu liipa kangi te lupa, Kraisi-nga kangiele mele, sipa oliu kam-kamu yunga kangambulama tepa liimbaliinga nokupu molemulu.’ nimbu piliilimulu.

²⁴ ‘Sika ekupu bo-kangina sukundu molupu kene molupu kis-silimulu. Penga walse ena tenga kangí te-lupa liipu Pulu Yili-nga kangambulama kam-kamu molamili.’ nirimulaliinga Pulu Yili-ni oliu tepa liipa mindili nolcumula kupulanum-na wendu liirim. Akiliinga-pe ‘I-sipu kanomulú. I-sipu molomulú.’ nimbu piliilimulu

mele ui kanolkumulanje mola ui liilkumulanje 'I-sipu liimulú, mola i-sipa wendu ombá.' nimbu piliipu nokupu molkumula kupulanum te naa lelka. Yambu nae-ni méle te ui liipa nosupa kene 'Liimbu.' nimba piliipa nokupa molemúye? Aku naa telemulu ²⁵ akiliinga-pe ekupu 'aku-sipu liimulú, aku-sipu molomulú.' nimbu piliipu 'Ena akili wendu ombá.' nimbu táka-nimbu nokupu molemulu.

8:26-27 Minéle-ni Pulu Yili Oliunga Mawa Tenjilimú Ung Te (8:1-27 pali kanui)

²⁶ Akiliinga ung te wasie pelemú: Oliu numanukundu tondulu naa pulimú kene Minéle-ni oliu liipa tapunjulemúko. Oliu Pulu Yili-kene popu topu ung nimulúndu mélema kene, uluma kene mawa temulú mele naa piliilimuluko; 'Yukene nambi-sipu ung nimulúnje?' nimbu, piliipu sundulimuluko kanili. Oliu 'aku-sipu, piliipu sundupu molemulu kene Minéle-ni piliipaliinga kerina nimulúndu mindili sipu kapula naa nilimulu unigma yu-ni liipa sumbi-sipa piliipaliinga Pulu Yili-kene oliunga nimba pupa mawa tepa ninjilimú. ²⁷ Yambu numanumanga sukundu kanolemú Pulu Yili Minéle-ni nimbá telemú ungmanga pulele yunu-ni piliilimú. Pulu Yili-ni 'Uluma wendu upili.' nimba piliilimú mele Minéle-ni piliipaliinga oliu liipa tapunjupa oliunga mawa tepa popu tonjilimáliinga Minéle-ni oliunga mawa tenjilimú ungmanga puluma Pulu Yili-ni piliilimúko.

8:28-30 Yunga Yambu Mulungíma Pulu Yili-ni Kórunga-Ui Makó Turum Ung Te

28 Oliu piliilimulu, oliu Pulu Yili numanu monjulemulu yambuma yu-ni 'eni-kene numanu piliiliu uluma teambu.' nimba makó topa 'Wasie molamili wai.' nimba lilimú yambuma Minéle-ni oliu 'Ulu te we wendu upili.' ni naa nilimú; 'Oliu liipa tapunjupa tepa konjumba uluma mindi wendu upili.' nilimú, akili oliu piliilimulu. 29 Aima kórunga-ui Pulu Yili-ni yunga yambu mulungíma kanupa kene 'Nanga málu komulayeke yunu naa mulupili, anginipili kene wasie molangi.' nimba 'Nanga yambu mulungí.' nimba kanupa makó turum yambuma 'Nanga kangale mele molangi.' nimba, nimba panjulum. 30 Kanu-kene yu-ni aku-sipa nimba panjipa makó turum yambuma 'Nanga yambuma molangi wai.' nirim; 'Nanga yambuma molangi wai.' nirim yambuma kanupa kene eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa ulu te naa tepa, 'numanu sumbi-nimba pípili molemele.' nimba kanurum. 'Numanu sumbi-nimba pípili molemele.' nimba kanurum yambuma 'Nanga kolea kaína wasie tapú-topu molupu méle kaí nosiliuma wasie nosamili wangi.' nirim.

8:31-39 Pulu Yili-ni 'Nanga Yambuma' Nimba Makó Turum Yambuma Yunu-ni Enini Numanu Monjulemú Kupulanumele Kamu Mania Naa Pumba Ung Te

31 Akiliinga, Pulu Yili-ni oliu-kene telemú i niker mele akili piliipu kene oliu-ni nambulka nimulúye? Pulu Yili aku-sipa oliunga elelkerame molemáliinga nae-ni oliu-kene ele-tu

molupa kapula topa mania mundumbaye? Te-ni manda mólu. ³² Yu-ni yunga Málale kepe oliu 'naa simbu.' naa nimba, oliunga pali 'Tepa liipa alko topa kulunjupili.' nimba pulia nimba sirim. Penga yunga Málu tiluele oliunga nimba sirim lem aku-sipa penga mélema kene wasie pali numanu kimbu naa sipa oliu we pulia nimba naa simbaye? Pulia nimba simbako.

³³ Pulu Yili-ni 'Nanga yambuma molangi.' nimba makó turum yambuma nae-ni kot tenjimbaye? Pulu Yili-ni yunu mindi enini kanupa kene eninga ulu-pulu-kisele mundupa kelepa ulu te naa tepa, 'numanu sumbi-nimba pili yambuma molemele.' nimba kanolemáliinga yunga yambuma kot kapula tenjimba yambu te mólu. ³⁴ Pe ekupu oliu kot tenjipa kene 'Nu-ni tekunu kis-sinu akiliinga pundu tokunu mindili nani.' nae-ni nimbáye? Te mólu. 'Krais Yesos-ni kepe aku naa nimbá.' Yu oliunga nimba kulunjurum kanili. Kolupa kene penga yu Pulu Yili-ni topa makinjirim yu lomburupa ola molupa 'bi ola mulupili Pulu Yili-kene mélema nokumbandu, Pulu Yili-nga ki-bokundu purum akuna molupa, yu-ni Pulu Yili-kene oliunga nimba mawa tenjil-imú.

³⁵ Krais-ni oliu numanu monjulemú kupulanumele nae-ni kapula pipi simbaye? Buni temba méle te-ni kapula pipi simbaye? Mola mundu-mong mindili temba méle te-ni kapula pipi simbaye? Mola yambuma-ni oliu teku kis-singí ulu te-ni, mola engle-ni kolumulú kanilini, mola pula-bale mélema mólu tomba kanilini, mola méle te-ni mola ulu te-ni oliu topa kon-

jumba temba kanili-ni, mola ele te wendu ombá kanili-ni, ulu kanumanga pali te-ni Krais-ni oliu numanu monjulemú kupulanumele kapula pipi simbaye? ³⁶⁻³⁷ Te-ni kapula pipi naa simba, aima mólu.

Sika Pulu Yili-nga bukele-ni buni aku-sipama oliu-kene wendu ombá mele nilimú, akili i-sipa mele:

'Oliu nunga yambuma molemulu-na
taksi-taksi enini oliu toku kunjingí
telemele.

Kungma numanu siku toku konjulemele
aku-mele

oliu aku-siku 'tamili.' niku molemeleko.'

Konana 44:22

aku-sipa bukele-ni sika nilimáliinga-pe Krais yu-ni oliu numanu monjulemú-na oliu 'Ton-dulu pangí.' nimba telemú kanu-kene oliu mindili silimú ulu akuma oliu-ni topu mania mundulimulu, ulu akuma-ni oliu ulu te naa telemú naa temba.

³⁸⁻³⁹ Na piliiliu, 'kululi ulu-pulele-ni, mola mululi ulu-pulele-ni, mola Pulu Yili-nga mulú-koleana angkellama-ni, mola Seten-nga kuruma-ni, mola ekupu pelemú uluma-ni, mola penga pemba uluma-ni, mola méle tonduluma-ni, mola mulúna aima olakundu mélema-ni, mola manamania pelemúma-ni, mola méle lupa-lupama-ni pali kepe, Pulu Yili-ni oliu numanu monjulemú kupulanumele ulu akumanga pali te-ni kapula pipi naa simba, aima mólu!' nimbu akili na aima tondulu mundupu piliiliu. Pulu Yili-ni oliu numanu monjulemú kupulanumele Krais Yesos oliunga Auliele-ni kam-kamu akisinjirim.

Kolomong-Auli 9-11 Pulu Yili-ni Isrel-Yambuma-Kene Tirim Mele Poll-ni Nimba Sirim Ung Te

9

*9:1-29 Pulu Yili-ni Yunu Piliipa 'Teambu.' Nil-
imú Mele Telemú Ung Te*

*9:1-5 Poll-ni Isrel-Yambuma Kamele Buni
Kolupa Kondu Kulurum Ung Te*

¹ Na Krai-nga yambu te moliáliinga ung sikale niker. Gólu naa tokur. Numanale-ni piliipu kene, Mini Kake Tiliele-ni nanga numanuna 'Sika niku.' nikem na piliikerko. ²⁻³ Nanga angmene, anda-kolepalima-ni na kene wasie kalku liiring Isrel-yambu akuma, enini telemeláliinga Pulu Yili-ni enini tepa kis-simba, kolea-kísina molku kis-siku mindi pungéliinga piliipu kene, 'Nanga numanuna aima kondu kolupu taki-taki mundu-mong buni kolupu mindili aima nombu moliu.' akili sika niker. Akiliinga 'Wendu liambu.' nimbu na-ni 'Nanga Isrel-yambuma tepu liambu.' nimbu Pulu Yili-ni 'Enini molku kis-singí kupulanum-na naa pangí.' nimba na Poll 'Krais-kene wasie molumbulú kupulanum puliuna naa pambu.' nimba pipi sipa, 'Eninga alko topu molupu kis-simbu kupulanum-na pambu, enini nanga alko toku molku kunjingí kupulanum-na pangí.' nimbá kupulanum te lelkanje na-ni Pulu Yili-ndu "Aku-sikunu ni." nilka, akiliinga-pe aku-sipa nimbá kupulanum te naa lelemú.

4 Uinga Pulu Yili-ni Isrel-yambuma makó topa 'nanga kangambulama molangi.' nimba tepa liirim ulele kene
 Pulu Yili-nga talang puliele kene tondulu puli-sele kene,
 ung anju-yandu nimba panjipa mi lirim ungma kene,
 Moses-ni ung-mani sirim ung-manima kene,
 Pulu Yili popu toku kape ningí kupulanumele kene,
 'Enini-kene i-sipu i-sipu tembu.' nimba, nimba panjurum ungma kepe,
 ima pali eninga.

5 Kumbi-lepa anda-kolepa yi-aulima Isrel-yambuma eningako.

Pulu Yili-ni 'Enini molupa konjumba yi te liipu mundumbu.' nimba makó turum yi-nuim Kraisele mana-yi molumbandu anda-kolepalima-ni yandupa kalku liiring yambu te-ni yi-nuim Kraisele yu mirim kilia yunu eninga talapena suku mulurumko.

Yu mélema pali nokupa molemú Pulu Yili.

Yu taki-taki kape nimbu enembu naa kolupu bi paka tunjamili.

Aku-sipa tipili.

6 1Anda-kolepa yi, Isrele-ni kalupa liirim yambu nanga anginipili mare pulele Pulu Yili liiku bulu silimeláliinga sika Isrel-yambuma naa molemeláliinga 1na enini kanupu kondu telemáliinga-pe, aku-sipu nikerale 'Pulu Yili-ni Isrel-yambuma-kene "Tembu." nimba, nimba panjurum ungele kamu mania pumu.' nimbu

naa niker. 1Pulu Yili-ni “Tembu.” nimba, nimba panjurum ung akili Isrel-yambu sikamanga ungele, akiliinga yunga ungele sika kamu mania naa pumu. We pelemú. ⁷ “Eprayam-ni kalupa liirim yambuma pali Pulu Yili-nga kangambulama molemele.” kapula naa-ko nimulú. Ui Pulu Yili-ni Eprayam-ndu aku-sipa nimba kene nimba mele:

“Aisak-ni kalupa liimba yambuma mindi bi leku ‘Eprayam-ni kalupa liirim yambuma.’ ningí.”

nirim.

Ui-Pulu-Pulu 21:12

⁸ Ung akiliinga pulele i-sipa mele: “Oliu Eprayam-ni kalupa liirim-ma Pulu Yili-nga kangambulama molemulu.” kapula naa ningí. Pulu Yili-ni Eprayam-ndu ‘Yambuma-kene tembu.’ nimba, nimba panjurum ungele 1‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili yambuma mindi, Pulu Yili-ni ‘Eprayam-nga kangambulama.’ nimba kanolemú. ⁹ Pulu Yili-ni “Tembu.” nimba, nimba panjurum ungele i-sipa mele: “Ena ‘wendu ombá.’ nikerale wendu ombá kene kelepu yandu ombú kene 1nunga emena, Sera-ni kang te memba.” nirim.

¹⁰ Akili mindi mólu. Ulu te wasieko i-sipa mele: 1Eprayam-nga málu Aisak-nga min, Repeka-ni mirim kangselenga lapa tiluele mindi, akili oliunga anda-kolepa Aisak kanili. ¹¹⁻¹² Akili sika akiliinga-pe kang olu-pakilem-sele ui naa mipili, ui ulu kis kaíma naa piliikulu teangli kepe Pulu Yili-ni Repeka-ndu nimba mele: “Kang komale-ni kang akelealiinga kongun kendemande tenjimba.” nirim. Pulu Yili-ni yunu taki-taki piliipa

‘wendu upili.’ nimba makó tolemú mele piliipa kene aku nirim. Kangsele-ni ulu tiringli mele kanupa naa apurupa, yunu yunga numanale-ni mindi piliipa makó topa kene aku-sipa nirim.

¹³ Aku-sipa Pulu Yili-nga bukna ung te molemú, akili i-sipa mele:

‘Pulu Yili-ni nimba mele:’

“Jekop numanu monjupu ‘Nanga yili mulupili.’ niliu,
akiliinga-pe Iso kanupu kis piliipu
‘Tiluna naa molambili.’ niliu.” nirim.’
Mellekai 1:2-3

nimba bukna molemú.

¹⁴ Pulu Yili-ni aku-sipa tirim ulelenga oliu-ni nambulka nimulúye? “Pulu Yili-ni aku-sipa tirim mele lawa tepa, tepa kis-sirim.” nimulúye? Akili aima kapula mólu. Yu-ni tepa kis naa sirim.

¹⁵ Ulu akiliinga Pulu Yili-ni Moses-ndu nimba mele:

“Nani nanu

yambu te ‘tepa kis-simba kene kanupuli-
inga,

‘Kondu kolupu ‘Mindili naa nupili.’
nimbú.’

nimbu piliimbu yambale

kondu kolupu ‘Mindili naa nupili.’
nimbú.

Nani nanu

yambu te ‘buni pemba kene kanupuli-
inga,

‘Kondu kolupu liipu tapunjumbu.’
nimbu piliimbu yambale

kondu kolupu liipu tapunjumbu.”

Wendu Uring 33:19

nirim. ¹⁶ Akiliinga, yambu te-ni ‘Pulu Yili-ni na ‘yunga yambale’ nimba makó topili.’ nimbu piliilimáliinga Pulu Yili-ni ‘yunga’ nimba makó naa tolemú. Mola yambu te-ni ‘Na makó topili.’ nimba kene mindili sipa ulu telemú akuma kanupa makó naako tolemú. Pulu Yili-ni yununu, yunga kondu kolemu akili-ni mindi aku telemú.

¹⁷ Ulu akiliinga Pulu Yili-ni ‘Moses-nga kerina,’ Isip yi nuim kingelendu nirim ungele Pulu Yilinga bukna molemu akili

i-sipa mele:

“ ‘Nu-kene tembu mele yambuma-ni kanukulinga

nanga tondulale kanangi.

Nanga bili ola mulupili temanele

ma-koleamanga pali toku molangi.’

nimbu

‘Nu Isip-yambumanga yi nuim kingele

molani.’ nirindu.” *Wendu Uring 9:16*

nirim. ¹⁸ Akiliinga, ‘ekupu oliu piliilimulu:,’ ‘Pulu Yili-ni ‘Yambu te kondu kolumbu.’ nimba piliilimú yambale sika kondu kolemu. ‘ ‘Nanga ungele naa piliipa kara pupa mulupili.’ nimbú.’ nimba piliilimú yambale sika aku-sipa molemu.’ ‘nimbu piliilimulu.’

¹⁹ Akiliinga, ekupu eni yambumanga te-ni na walsipa piliipa kene nimba mele: “ ‘Pulu Yili-ni aku telemú, lem oliu ulu-kisma telemulu mele kanupa kene oliu nambimuna ‘Teku kisilimele.’ nilimúye? Pulu Yili-ni numanale-

ni piliipa ‘Tembu.’ nimba piliilimú mele nae-ni manda “Mólu.” nimbáye?” nilka.
²⁰ ǃAku nilkako, akiliinga-pe mana-yambu nae-ni Pulu Yili-ni ulu telemúmanga “Teku kis-sikenu.” nimba ung-mura simbaye? Yambu te-ni méle te tepa mimi temba kene méle kanili-ni yambal-endu “Na nambimuna aku-sikunu tekunu mimi tekenuye?” nimbá kene kapulaye? ²¹ Ma-ni mingi tepa mimi telemú yi te-ni mingi tale tepa mimi tepa kene ulu auli te wendu ombá kene kongun simbandu mingi kaí te tepa mimi tepa, we-enamanga kongun-mingi te tepa, aku telemále kapula naa telemúye? ǃAkili yunga numanale-ni piliipa telemú.ǃ

²² Aku lem Pulu Yili-ni aku-sipa kapula naa tembaye? Pulu Yili-ni ‘Nanga arerembi koliu mele mokeringa wendu upili. Nanga tondu-lale kanangi.’ nimba, méle ‘Tepu kis-simbu.’ nimba piliilimú mélema tepa kis-simba enale wendu ombá kene tembandu ena pulele we lipili mundupa kekelemú akili kapula móluye? ²³ ǃAku temba nikerale, ‘Yunga talang puliele kene ton-dulale kene kanuku, yunga molupa kunjuli ulele kanangi.’ nimba mélema penga lepa konjupa yunga talang púlina lembama kórunga-ui tepa mimi tepa nusunjurum méle akuma yu kondu kolumba mélema temba kene kapula móluye? ²⁴ ‘Mélema kondu kolumbandu temba mélema.’ niker akuma oliu mana-yambu Pulu Yili-ni makó turum yambuma. Oliu Juda-yambumanga mare mendepulu mólu. We-yambu-lupamanga mare wasie. ²⁵ Akilindu Pulu Yili-ni ui nirim mele Osia-ni bukna turum molemú akili i-sipa mele:

“Nanga yambu naa muluring yambuma
 ‘Enini nanga yambuma.’ nimbú.
 Yambu na numanu naa munjurunduma
 ‘Na numanu monjuliu yambuma.’
 nimbú.” *Osia 2:23*

nirim.

²⁶ “Kolea tenga ‘Enini nanga yambuma mólu.’
 nirindu kolea akuna
 ‘Kona molupa mindi puli ulu-pulele
 pelemú Pulu Yili-nga kangambulama.’
 nimbú.” *Osia 1:10*

nirimko. ²⁷ Asaya-ni Isrel-yambuma muluring
 mele piliipa kene nimba mele:

‘Isrel-yambuma ,sika pulele molemeláliinga-pe,
 numú-kusa kéluna okea mele kapula
 molkemelanje ,kepe
 wema pali kulungí kene,
 Pulu Yili-ni aima koltale mindi tepa liimba
 kene
 eninga koleana alsuku puku ,kapula,
 mulungí.

²⁸ Yawe-ni mana-yambumanga kotele

we-we sipa piliipaliinga
 eninga ulu telemelemanga sumbi-sipa
 kamu pundu topa mindili simba ,ak-
 iliinga,
 aku-sipa Isrel-yambuma koltale mindi
 tepa liimba.’ *Asaya 10:22-23*

nirim. ²⁹ Ui Asaya-ni nirim mele aku-sipa wendu
 urum kanili:

‘,Pulu Yi, Aima Tonduluma Pali Pelemú Auliele-
 ni
 oliu pali topa konjupa
 oliunga yambu mare ‘we kona molku

yandupa yambuma kalku liangi.' naa
 nilkanje
 kolea-auli Sodom kene Gomora-selenga
 yambuma turum pali kuluring
 te kona naa muluring mele
 oliu aku-sipu te kona aima naa molkumula.'
Asaya 1:9

nirim.

9:30-10:21 Isrel-Yambuma-ni 'Yesos Oliu Tapa Liimba Urum.' Niku Tondulu Munduku Naa Piliiring Ung Te

9:30-33 Isrel-Yambuma-ni 'Pulu Yili-ni Oliu We Tapa Liimba.' Niku Tondulu Munduku Naa Piliiringeliinga Pulu Yili-ni Enini 'Yambu Sumbi-Nilima' Nimba Naa Kanurum Ung Te

³⁰ Aku lem ekupu oliu-ni nambulka nimulúye? 'I-sipu nimulú:,' Isrel-yambu naa molemele yambu-lupama-ni 'yambu sumbi-nilima molamili.' niku mindili siku uluma naa teku muluring yambu akuma Pulu Yili-ni 'yambu sumbi-nilima' nimba kanurum. Pulu Yili-nga ungele 'Sika' niku tondulu munduku piliiringeliinga mindi Pulu Yili-ni 'enini yambu sumbi-nilima.' nimba kanurum. ³¹ Akiliinga-pe 'Pulu Yili-ni 'nanga' nimba makó turum,' Isrel-yambuma-ni 'Oliu Pulu Yili-ni 'yambu sumbi-nilima' nimba kanomba ung-mani te kanupu teamili.' niku molku kene 'te naa lirim-na,' koruku kiliring. ³² Nambimuna yambu sumbi-nilima naa muluringiye? Enini Pulu Yili-nga ungma 'Sika' niku tondulu munduku naa piliiring akiliinga enini

yambu sumbi-nílima naa muluring. Eni-enini
 “mindili sipu ulu-kaíma temulú kene Pulu Yili-
 ni oliu ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanomba.”
 niku piliiringeliinga ‘Pulu Yili-ni ‘enini yambu
 sumbi-nílima’ nimba naa kanurum.’ ‘Yambu
 singa tonjulemú ku’ akili-ni enini topa mania
 mundurum. ³³ ‘Ku akilindu, Pulu Yili-nga bukna
 ‘Asaya-ni turum, ung te molemú, akili i-sipa
 mele:

‘Piliai. Yambuma singa tonjulemú ku te,
 akili-ni yambuma topa mania mundumba
 kuli,
 na-ni Mulú-Sayon olakundu lipili nusu-
 rundu.
 Ku kanili molemú yili
 ‘Yu sika ‘Pulu Yili-ni ‘Oliu nokupa kun-
 jupili.’ nimba
 liipa mundurum yi-nuim Kraisele.’
 niku
 tondulu munduku piliingí yambuma-
 ni
 ‘yu-ni sika liipa tapunjumbaliinga,
 penga ‘Yu gólu tokum.’ niku
 numanu kis panjingí kupulanum te
 naa lemba.’
 nimba bukna molemú. *ekendu Asaya 8:14,*
ekendu Asaya 28:16

10

*10:1-15 Pulu Yili-ni Ulu Tirimumanga Pulele
 Isrel-Yambuma-ni Naa Piliiring Ung Te (9:30-10:21
 pali kanui)*

1 Angmene, ‘Nanga pulu lelemú Isrel-yambuma mindili nolkemela kupulanum-na wendu oku, yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na pangi.’ nimbu piliipu ,na Poll-ni, Pulu Yili-kene taki-taki popu topu mawa tepu moliu. 2 Enini Pulu Yili-ni “Teai.” nilimú uluma ‘Tondulu mundupu teamili.’ niku telemele mele na kanupu kapula nimbu simbu akiliinga-pe Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú uluma naa piliiku konjulemele akiliinga ,aku-sipu Pulu Yili-kene mawa tepu moliu,. 3 Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima.’ nimba kanolemú mele naa piliiku, eni-enini piliiku ‘I-sipu temulú kene yambu sumbi-nílima molomulú.’ niku piliiku tiring. Akiliinga ‘Pulu Yili-ni enini ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanolemú ulele teamili.’ naa niring. 4 Krais-ni ‘Yambuma ,‘Na sika tepa liipa, mindili nolkemela kupulanum-na wendu liilimú.’ niku, tondulu munduku piliilimili yambuma pali Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanupili.’ nimba ,Moses-ni Pulu Yili-nga, ung-maní ,sirim-ma,nga tondulale Krais-ni ‘mania pupili.’ nirim kanili.

5 Moses-ni sirim ung-manima piliiku liiku tingí yambuma Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima’ nimba kanomba mele Moses-ni bukna topa kene nimba mele:

“Ung-manima ,pali, piliiku konjuku kene
sumbi-siku tingí yambuma
aku tingéliinga

molku konjuku mindi pungí.” *LLipai*

18:5

nirim. 6 Akiliinga-pe ‘,Yesos Krais, sika ,nanga

nimba tinjirim,¹ niku tondulu munduku pili-ilimiláliinga Pulu Yili-ni ‘yambu sumbi-nílima.’ nimba kanombaliinga ung te i-sipa molemú:

“Eni-enini numanale-ni piliikuliinga,
 ‘Nae-ni (‘Krais mana-mania liipu membu wambu.’
 nimba) mulú-koleana ola pumbaye?’
 ni naa niai.” *Ung-Manima 30:12*

nimba ung te aku-sipa molemú. ⁷ Mola i-siku ningí:

“ ‘Nae-ni (Krais alsupa kululi koleana wendu liipa memba ombánda) yambu kulúlima pulimelé koleana mania pumbaye?’ ni naa niai.” *Ung-Manima 30:13*

nimba molemú.

⁸ ¹Aku-sipa ungele kapula mólu. Pulu Yili-ni yambu sumbi-nílima nimba kanolemáliinga,¹ ungele nambulka nimba molemúye? I-sipa nilimú:

“Ungele eni-kene nondupa molemú.
 Eninga kerina molupa
 numanuna pelemú.” *Ung-Manima 30:14*

nilimú. Ung nirim akili ‘¹Yi-Nuim Kraisele, sika ¹oliunga tepa liili yili,¹ nimbu tondulu mundupu piliilimulu ungele oliu-ni andupu nimbu silimulu ung kanili. Akili i-sipa mele: ⁹ Eni sumbi-siku “Yesos yu ¹nanga, Auliele.” niku siku, eninga numanuna ‘Yu kulurum kene Pulu Yili-ni yu ónu-koleana topa makinjirim.’ niku tondulu munduku piliingí kene Pulu Yili-ni tepa liipa eni mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa,

yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na liipa monjumba. ¹⁰ Numanale-ni , ‘Yesos sika nanga nimba kulunjurum kene Pulu Yili-ni sika yu topa makinjirim. Yu nanga Auliele.’ niku, tondulu munduku piliilimili yambuma aku-siku piliilimiláliinga Pulu Yili-ni eni kanupa kene, eninga ulu-pulu-kísima mundupa kelepa eni ‘yambu sumbi-nílíma.’ nimba we kanolemú. Numanale-ni niku piliilimili mele ‘Yambuma piliangi.’ niku kerale-ni niku silimeláliinga Pulu Yili-ni eni tepa liipa mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene molku kunjingí kupulanum-na liipa monjulemú. ¹¹ Aku-sipa ung te Pulu Yili-nga bukna molemú, akili i-sipa mele:

‘ Yu sika ,tepa liimba,.’ niku
 tondulu munduku piliilimili yambuma-
 ni
 ,yu-ni sika tepa liimbaliinga,
 pe ‘Yu gólu tokum.’ niku
 numanu kis panjingí kupulanum te
 naa lemba.’ *Asaya 28:16*

nilimú. ¹² Bukna ‘tondulu munduku piliilimili yambuma’ nilimú akili Juda-yambumandu mindi naa nilimú. Juda-yambuma naa molemele yambu-lupamandu kepe pali nilimú. Yi-auli tiluele oliunga pali Yi-Auliele akiliinga oliu pali tilu-sipa nokulemú. Auliele yu walsiku ‘Na liiku tapunjui.’ niku mawa telemele yambuma pali lakupa tepa konjulimú.

¹³ “Auliele bi leku walsiku
 , ‘Tekunu lii.’ niku, mawa telemele yam-
 buma pali

yu sika tepa liipa
 mindili nolkemela kupulanum-na
 wendu liipa
 yu-kene wasie molku kunjingi
 kupulanum-na
 liipa monjumba.” *Joel 2:32*

akiliinga oliu pali tilu-sipa nokulemú.

¹⁴ Aku lem ‘Yu sika. ‘Yunu-ni sika tepa liipa mindili nolkemela kupulanum-na wendu liimba.’ niku tondulu munduku naa piliikuliinga “Tekunu lii.” niku nambi-siku yu walsingiye? Yu-ni eninga nimba tinjirim, yu molemú mele temanele naa piliiku kene ‘Yunu-ni tepa liimba.’ niku nambi-siku tondulu munduku piliingiye? Yambu te-ni yu-ni eninga nimba tinjirim, yu molemú mele nimba naa simba kene enini nambi-siku piliingiye? ¹⁵ “Ungele niku si-pai!” nimba liipa naa mundumba kene enini nambi-siku ungele puku niku singiye? Aku-sipa Pulu Yili-nga bukna ung te molemú, akili i-sipa mele: “Yambuma ung-kaiéle niku singíndu kimbu kambiliiku olemele yambuma yambu aima kaíma.” *Asaya 52:7* nilimú.

10:16-21 Isrel-Yambuma-ni Pulu Yili-nga Temani Kaiéle Piliiku Naa Liiring Ung Te (9:30-10:21 pali kanui)

¹⁶ Akiliinga-pe Isrel-yambu mare temani-kaiéle piliiku naa liiring. Akiliinga Asaya-ni nimba mele: “Auliele, nunga ung andupu nimbu sirimulele namelé-ni ‘Sika’ niku

tondulu munduku piliiringiye?" *Asaya*

53:1

nirim. ¹⁷ Akiliinga, Pulu Yili-nga ung niku silimele piliilimili ulu akili-ni yambuma-ni 'Krais, sika. 'Yu-ni sika na tepa liipa mindili nolka kupulanum-na wendu liimba.' niku tondulu munduku piliilimili kupulanumele akisinjilimú. Ung niku silimele piliilimili akili Krais-nga ungele.

¹⁸ Akiliinga-pe na-ni walsipu kene: 'Isrel-yambuma enini 'ung ili, naa piliiringiye?' nimbu walsiker. Mólú, 'aku naa niker.'. Enini aima sika piliiring. 'Akili Pulu Yili-nga bukna ung te molemú:.'

"Kerina niring ungma yambu muluring

ma-koleamanga pali wendu omba purum.

Eninga ungma koleamanga pali piliiring."

Konana 19:4

'ung te aku-sipa molemú.' ¹⁹ Alsupu ung te walsipu kene: 'Isrel-yambuma ung ilinga pulele naa piliiringiye?' nimbu walsiker. Mólú. Aima sika piliiring. Moses-ni 'Isrel-yambumandu Pulu Yili-nga, ung te nimele ui niambu:

'Pulu Yili-ni eninindu nimba mele:.'

"'Yambu-talape bi naa mulúlima.'

'niku kanolemele, yambuma, tepu kunjumbu kene,

molku kunjingélinga kanuku kene

eni Isrel-yambuma-ni

yambu kanuma-kene numanu kis panjiku

'Enini maluya. Oliu aku-sipa tepa kunjupili kilia

Pulu Yili-nga ungele piliipu
 yu liipu bulu naa samili.' niangi.',
 nimbú.

„Eni Isrel-yambuma-ni,
 'Yambu-talape numanu naa pili
 molku kis-silimele yambuma.'
 „niku kanolemele, yambuma
 na Pulu Yili-ni liipu tapunjumbu kene
 molku kunjingéliinga kanuku kene
 na-ni 'eni Isrel-yambuma-ni akuma
 kanuku
 arerembi kolku,
 „'Oliu aku-sipa tinjipili yunu molemúna
 pamili,.'
 niangi.' nimbú.” *Ung-Manima 32:21*

nirim. ²⁰ „Sika Isrel-yambuma-ni 'Oliu
 mendepulu Pulu Yili-nga yambuma molemulu.'
 niku piliiringéliinga-pe, Asaya-ni kepe aku-sipa
 „Isrel-yambuma, pipili naa kolupa mundu-
 mong naa tenjipa kene „Pulu Yili-nga, ung te
 „Isrel-yambu-talape ulsukundu yambumandu,
 sumbi-sipa nimba mele:

“Na 'korupu kanamili.' naa niring yambuma-ni
 na kanuku liiring.

Na ung te walsiku naa piliiring yambuma
 'Na kanangi.' nimbu enini muluringna
 ombu mokeringa mulurundu.” *Asaya*
65:1

nirim. ²¹ Isrel-yambumandu Asaya-ni „Pulu Yili-
 nga, ung te wasie nimba mele:

“Nanga ungele naa piliiku liiku,
 kara pulimelé yambumandu
 na-ni taki-taki “Wangi.” nimbu

kórunga-ui kepe ekupu yandupa kepe
kanglupu liimbu tepu angiliu.” *Asaya*
65:2
nirim.

11

*11:1-10 Pulu Yili-ni Isrel-Yambu Koltale We
Muluringima Kondu Kulurum Ung Te*

¹ Akiliinga na-ni ɿeni, walsiker: Pulu Yili-ni yunga Isrel-yambuma liipa bulu sipa mundupa kilirimuye? Aima mólu! Na ɿPoll, Isrel-yi teko, Eprayam-ni kalupa liirim yi te, na Benjamen-nga yambu-talapeliinga yi te. ɿNa liipa bulu sipa mundupa naa kilirim kanili., ² Pulu Yili-ni yunga yambu penga mulungí mele ui piliirim yambu kanuma mundupa naa kilirim. ɿPulu Yili-ni “Ninjui!” nimba ung nimba sirimuma piliipa yambuma nimba sirim yi, Illaija-ni tirim mele temani Pulu Yili-nga bukna molemále eni naa piliilimiliye? Illaija-ni Isrel-yambuma-ni teku kis-siring mele Pulu Yili-ndu tondulu mundupa nimba sipa kene nimba mele:

³ “Auliele, nuni “Ninjai!” nikunu ung niku silluma
piliiku anduku niku silimele yima toku
konjuku,
nu popu toku kalemele poluma
toku bulsuku teku kis-siring.
Ekupu na tiluele mindi ɿnunga yi, moliále
toku kunjingí tekemeleko.” *King*
Kumbi-Lepama 19:10,14

nirim kanili. ⁴ Akiliinga-pe Pulu Yili-ni yundu pundu topa nambulka nirimye? Yu-ni nimba mele:

“Yambu sepen tausen molemele akuma
na-ni nokuliáliinga enini ‘oliu nokulemú
pulu-yili’
niku gólu tuli Bele-nga kumbi-kerina
tamalu peku popu naa tolemele.”

nirim. *King Kumbi-Lepama 19:18.*

⁵ Aku-sipako ekupu kepe Pulu Yili-ni ,Isrel-
,yambu koltale we kondu kolupa ‘nanga
yambuma molangi.’ nimba makó turum-na
molemele. ⁶ Penga yu-ni yunu enini we kondu
kolupa kene ‘Yunga yambuma molangi.’ nim
lem eninga kongun telkemelaliinga ulu te naa
telka. Enini kongun tingéliinga yu-ni kanupa
kene ‘Nanga yambuma molangi.’ nim lem yu-
ni yambuma we kondu kolupa kene, ‘Nanga
yambuma molangi.’ nilimú we kondu kululi ulu
akili sika we kondu kululi ulele mólu.

⁷ Aku lem ekupu oliu-ni nambulka nimulúye?
Isrel-yambuma-ni ,Pulu Yili-kene kapula-kapula
molku yu-ni enini ‘yambu sumbi-nílima.’ nimba
kanomba ulele, ‘Aima liamiliya!’ niku kongun
mindili siku tiring akiliinga-pe naa liiring akili
,Pulu Yili-ni yunu numanale-ni piliipa, makó
turum yambuma liiring. We-,Isrel-,yambuma
numanu pipi sirimeliinga Pulu Yili-nga ungele
piliingí kupulanum te naa lirim. ⁸ Aku-sipa Pulu
Yili-nga bukna ung te turing molemú, akili i-sipa
mele:

“Pulu Yili-ni enini
‘numanu naa pili yambuma mele molku,

mongale-ni mélema naa kanuku,
 kumele-ni ungma naa piliangi.' nirim
 akili
 pe ekupu kepe yandupa-yandupa
 aku-siku-mele molemele." *Ung-Manima*
29:4, Asaya 29:10

nimba molemú. ⁹ ,Yambu kanuma Depit-ni
 'Yunga ele-túma molangi.' nirim mele mulungí.,
 Depit-ni ,yunga ele-túma mulungí mele, ung te i-
 sipa nimba mele:

"Eninga langi noku mulungí koleale
 kera mamili angnjili koleale mele lepa,
 yambu tepa singa tonjulemú méle
 aku-sipa-mele te lepa,
 enini teku kis-silimelaliinga
 pundu topa buni simba méle te lipili.
¹⁰ Eninga monguma-ni 'mélema naa kanangi.'
 nimba pipi sipa, súmbulu topa,
 taki-taki enini buni auli-teku
 mingéliinga
 eninga buluma langupa olkundu sukundu
 upili
 molku mindi pangi." *Konana 69:22-23*
 nirim.

11:11-24 Pulu Yili-ni Yambu-Talape Lupama
'Nanga Yambuma Molangi.' Nirim Ung Te

¹¹ Akiliinga na ung te wasie walsekerko: ,Isrel-
 yambuma, molku kis-siring kene kamu molku
 kis-siringiye? Aima mólu! Isrel-yambuma
 Pulu Yili-kene teku kis-siku liiku bulu siringeli-
 inga Pulu Yili-ni yambu-lupamandu tepa liipa
 'Mindili nolkemela kupulanum-na wendu oku,
 na-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na

pangi.’ nimba liipa munjurum. ‘Na yambu-lupama tepu liimbu kene Isrel-yambuma kanuku kene numanu kis panjiku ‘oliu yu-kene kapula-kapula molkumulanje kapula.’ niangi.’ nimba aku tirim. ¹² Akiliinga-pe Isrel-yambuma-ni Pulu Yili-kene tekku kis-siku liiku bulu siringeliinga Pulu Yili-ni ma-koleana pali yambuma aima tepa kunjurum, Isrel-yambuma-ni Pulu Yili-nga ulu kaíma munduku kiliringeliinga yambu-lupama-kene ulu kaíma tirim. Aku lem Isrel-yambuma Pulu Yili molemúna kelku oku yunga talapena sukundu mulungí kene yambuma-kene pali ulu kaí pulele olandupa-olandupa temba.

¹³⁻¹⁴ Eni Isrel-yambuma naa molku yambu-lupa molemelema, na-ni ekupu enindu niker. Na yambu-lupamanga nimba Krais-ni liipa mundurum yili moliáliinga yambu-lupama ,ung-kaiéle, nimbu silsiliipu anduliu mele ‘Nanga Isrel-yambuma-ni kanukuliinga “Enini maluya.” niku kum panjiku kene mindili nolkemela kupulanum-na wendu oku Pulu Yili-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na pangí.’ nimbu Yesos-ni na ‘yambu-lupamanga’ nimba liipa mundunjurum yili moliu mele yambuma pali nimbu silsiliipu anduliu. ¹⁵ Pulu Yili-ni Isrel-yambumandu “Naa oku anju pai.” nirim kilia mana-yambuma pali yu molemúna sukundu puku kona molku konjuku mindi pungí kupulanumele wendu urum. Aku-sipa Isrel-yambuma kona molku kunjingí kupulanumele mania purumeliinga yambu-lupama kona molku kunjingí kupulanumele wendu urum kilia nanga Isrel-yambuma enini Pulu Yili-ni alsupa sukundu

líímu lem kululi ulu-pulele mania pupa kene molupa mindi puli ulu-pulele aima kam-kamu wendu ombá. ¹⁶ Pllawa kalungíndu pllawa topele tolemeláliinga mare ui wendu liiku Pulu Yili popu toku silimele akili Pulu Yili-nga pllawa kake tiliele lelemú lem pllawa we lelemúma pali kepe Pulu Yili-nga pllawa kake tílima lelemúko. Unji tenga pulkanuma Pulu Yili-nga kake tílima lem unjele pali Pulu Yili-nga unji kake tilieleko.

¹⁷⁻¹⁸ Unji-ollip kaí puniena angiliimáliinga pola mare Pulu Yili-ni langupa wendu mundupa kene, eni yambu-lupama taena unji-ollip kis angiliimáliinga polama mele muluringeliinga pola mare langupa unji-ollip kaiéliinga li-ípa waka-maka tepa suku panjurumeliinga eni ‘Unji kaiéliinga pola mandupa, oliu olandupa molemulu.’ niku numanale-ni naa piliai. Pola kaíma kene unji kaiéliinga langi nurum langima eni-kene wasie nolemeléliinga eni ‘Unji kaiéliinga pola mandupa, oliu olandupa molemulu.’ niku numanale-ni naa piliai. Akusiku niku piliiring lem i-siku piliai: ‘Eni unji polama-ni unjeliinga pulkanuma langi naa silimele. Unjeliinga pulkanuma-ni eni polama langi silimú.’ niku piliai. ¹⁹ Akiliinga-pe penga eni ‘Isrel-yambu naa molemelema-ni,’ niku mele: “Pulu Yili-ni ‘Oliu pola kísima liipu unji kaiéliinga panjambu.’ nimba unji kaiéliinga pola mare langupa wendu mundurum.” ningí. ²⁰ Aku sikako. Akiliinga-pe unji kaiéliinga pola langupa wendu mundurum akuma-ni ‘Pulu Yili-ni ‘Enini nokupa kunjupili.’ nimba makó turum yi-nuim Kraisele ‘Yu sika urum.’ niku,

tondulu munduku naa piliiringeliinga Pulu Yili yu-ni enini langupa wendu mundurum; eni unji kiselenga polama eni , 'Yu sika urum.' niku, tondulu munduku piliilimiláliinga aku-siku angiliiku konjulemele. Aku sika akiliinga-pe 'Oliu kaí.' niku eninga bi paka naa toku kara puku naa molai. Mundu-mong tekú piliiku kongnjiku molai. ²¹ Pulu Yili-ni unji kaiéliinga polama ,kondu naa kolupa, we angiliipili mundupa naa kelepa, langupa wendu mundurumeliinga eni kepe aku-sipa-mele we angiliipili mundupa naa kelemba akiliinga kara puku naa molai.

²² Ili numanale-ni piliiku molai: Pulu Yili-ni yambuma-kene ulu kaíma tepa, mindili silimú uluma tepa, wasie-nale telemú. Yu munduku kiliring yambuma mindili sirim, akiliinga-pe eni yu kanupa kaí piliipa kene eni tepa konjumba uluma tekú mulúngi lem yu-ni eni-kene ulu kaíma tirim mele akili sika aku-sipa temba. Aku naa tíngi lem eni langupa wendu mundumbako. ²³ Pe unji-pola ui langupa wendu mundurumuma numanu topele toku alsuku , 'Yi-nuim Kraisele yu sika urum.' niku, tondulu munduku pilíngi lem unji langurumuna alsupa topa monjumba. Pulu Yili-ni pola kanuma aku-sipa manda temba. ²⁴ Eni piliilimili, eni taena unji-ollip kiselenga polama Pulu Yili-ni langupa unji-ollip kaí puniena bo topa nukurum, kanili eninga unjele mólu, unji akiliinga eni munjurum. 'Aku-sipa-mele kapula naa temba.' niku naa telemele kanili. Aku tirim kene kapula urum lem unji kaiéle yunga polama alsupa liipa topa mon-

jumba kene aima kapula naa angiliimbaye?

11:25-32 Pulu Yili-ni Yunga Kondu Kululi Ulu-Pulele 'Yambuma Pali Kanangi.' Nimba Tirim Ung Te Kene Pulu Yili-ni Isrel-Yambuma Pali 'Mindili Naa Nangi.' Nimba Tapa Liimba Ung Te Kene (11:33-36 wasie)

²⁵ Angmene, Pulu Yili-nga ung-pulu te ui mo topa pirimele eni naa piliingí kene kapula naa temba. 'Eni 'Oliu piliipa kungnjuli yambuma molupu ungma pali piliilimulu.' niku naa piliangi.' nimbu ung-pulu mo topa pirim kanili piliangi nimbu sambu. Akili i-sipa mele: Isrel-yambuma-ni pali Pulu Yili-nga ungele 'Sika' niku piliiku liingí kupulanumele kam-kamu pipi naa silimú. Pulu Yili-ni yambu-lupa makó turum yambuma pali yunga talapena sukundu-sukundu olemele kene mindi Isrel-yambumanga numanuma isili-ui pipi silimú. ²⁶ Yambu-lupama Pulu Yili-nga talapena sukundu oku pora singí kene Pulu Yili-ni yunga Isrel-yambuma pali tepa liipa mindili nolkemela kupulanum-na wendu liipa yu-kene wasie molku kunjingí kupulanum-na liipa monjumba. ıPulu Yili-ngaı bukna ung te aku-sipa nimba molemú, akili i-sipa mele:

ıPulu Yi Yawe-ni nimba meleı

“Isrel-yambuma kam-kamu molku kis naa sangi.' nimba

tepa liimba yili Jerusallēm molupa kene ombá.

Yi kanili-ni Jekop-ni kalupa liirim yambu-talapele

Pulu Yili-nga ungele naa piliiku

liiku bulu siku molemele mele
 ‘munduku kelku
 numanu topele tangi.’ nimba tepa
 liimba.

²⁷ Na-ni ‘eninga ulu-pulu-kísima mania pupili.’
 nimbú enaliinga aku-sipu ung akili
 nimbu panjipu mi lembu.” ‘nirim,’
 nimba molemú. *Asaya 59:20-21, 27:9, Jeremaya
 31:33-34*

²⁸⁻²⁹ Pulu Yili-ni yambu te-ndu “Yu nanga
 yambale mulupili.” nimba makó topa kene
 alsupa numanu topele naa tolemú. “Yu tepu
 konjumbu.” nimba panjilimú ungma numanu
 topele naa topa enimbu naa kolulimú akiliinga
 Isrel-yambuma-ni ‘Yesos-nga,’ temani-kaiéle naa
 piliiku liiku bulu siringeliinga Pulu Yili Isrel-
 yambuma kene ele-tu molemele akiliinga eni
 yambu-lupama tepa liipa Pulu Yili-nga yambuma
 mulungí kupulanumele akisinjirim. Akiliinga-
 pe Pulu Yili-ni Isrel-yambumanga kumbi-lepa
 anda-kolepalima numanu monjupa ‘Enini kalku
 liingí yambuma ‘nanga yambuma molangi.’
 nimbú.’ nimba makó turum mele piliipali-
 inga ekupu Isrel-yambuma numanu monjupa
 molemú. ³⁰ Eni yambu-lupama-ni ui Pulu Yili-
 ni “Teai.” nirim mele akili piliiku liiku naa
 teku liiku su siring akiliinga-pe Isrel-yambuma-
 ni Pulu Yili-ni “Teai.” nirim mele liiku su
 siringeliinga Pulu Yili-ni eni yambu-lupama we
 kondu kolemú. ³¹ Aku-sipako Pulu Yili eni
 yambu-lupama we kondu kolemáliinga Isrel-
 yambuma-ni Pulu Yili-nga ung naa piliiku liiku
 su silimele. Akiliinga-pe we mólu. Pulu Yili

yu-ni Isrel-yambuma we kondu kolumbako. Eni yambu-lupama Pulu Yili-ni we kondu kolemu mele aku-sipa yu-ni Isrel-yambuma kepe we kondu kolumbandu Isrel-yambuma enini yunga ungele liiku su silimeleko. ³² Yambuma pali Pulu Yili-ni 'We kondu kolambu.' nimba kene 'Enini pali ui ung liiku su sangi.' nirim.

11:33-36 Poll-ni Pulu Yili Kape Nimba Bi Paka Tunjurum Ung Te (11:25-32 wasie)

³³ Oliunga Pulu Yili aima molupa konjulimu.
 Yu molemu mele oliu-ni piliipu sundulimulu.
 Mulele aima olandupa lelemu oliu-ni
 yu kapula manda naa lelemulu mele
 aku-sipako
 Pulu Yili yunga ulu-kaí telemuma kene
 yunga numanale kene
 yunga piliipa kungjuliele kene
 aima pulele pelemu,
 oliu-ni kapula piliipu naa liilimulu.
Konana 92:5
 Yu numanale-ni piliipa nilimumanga puluma
 oliunga yambu te-ni aima manda naa
 piliipu nilimulu;
 yunu kupulanum pulimuma
 aima kapula naa kanupu lenjilimulu.
Jop 5:9, 11:7, Konana 139:6

³⁴ "Nae-ni Auliele-nga numanuna piliilimu mele piliilimuye?
 Mola nae-ni ungma kene, uluma kene,
 Auliele liipa ora simbaye?" *Asaya 40:13*
³⁵ "Mola nae-ni 'Yu-ni na mele pundu tupili kilia na-ni yu-kene elou teambili.' nimba

yu méle te we sirimuye? ǀYambu te
mólu.ǀ”
Jop 41:11

³⁶ Yu mélema pali tirim Pulu Yili;
yunu mélema pali tondulu sipa nokupa
molemú;
mélema pali yunga mendepolu.
Ekupu kepe penga taki-taki kepe oliu-ni
‘Yu aima olandupa yili. Yunga bili
mélemanga pali aima olandupa
molemú.’ nimbu
yunu kape nimbu
bili paka tonjulsiliipu mindi pamili.
Sika aku-sipa tipili.

12:1-15:13 Yi-Nuim Kraisele ‘Sika’ Niku Tondulu Munduku Piliilimili Yambuma-ni Ulu Tingí Mele Poll-ni Nimba Sirim Ungma

12

*12:1-2 Poll-ni “ ‘Pulu Yili Popu Tamili.’ Niku
Eni-Enini Kona Molangi Kangi Pali Yu Sai.” Nirim
Ung Te*

¹ Akiliinga, angmene, na-ni enindu tondulu mundupu niker: “Pulu Yili-ni oliu kondu kolupa ‘Naa tambu.’ nilimáliinga ǀyambuma-ni kung kene kera kene aima kake tílima Pulu Yili popu toku kalku siring yu-ni kanupa kaí piliipa liirim akili mele, eni ‘Pulu Yili popu tamili.’ niku eni-enini kona molangi kangi pali ulu-pulu-kis te naa pepa kake tipili yunu sangi.” nimbu mawa teker. ‘Pulu Yili kape nimbu yunga bili paka tunjamili.’ niku aku-siku teai. ² Aku teku kene eninga

kangima-ni alsuku we-mana-yambumanga numanu piliiku uluma telemele mele manda leku naa teai. ‘Pulu Yili-ni oliu numanu konama sipili.’ niku topele toku numanu lupa piliiku ulu lupa teku molai. Aku-siku tíngi lem eni Pulu Yili-ni ‘Ulu teangi.’ numanuna piliilimú uluma manda piliingí. Ulu kaíma kene ulu yu kanupa numanu silimúma kene ulu sumbi-nílima kene manda piliingí.

12:3-8 Pulu Yili-ni Oliu Lupa-Lupa Tondulu Apurupa Silimúma-ni Yunga Kongun Teamili Ung Te

³ Pulu Yili-ni na we kondu kolupa kene nandu “Anduku yambuma nanga ungele niku si.” nirim-na na-ni enindu nimbu mele: “Eni lupa-lupa molemele mele kanili numanu siku bi mania mele mulupili molku kene ‘Oliu bi ola mele mulupili molemulu.’ niku naa piliai.” niker. Pulu Yili-ni eni kongun lupa-lupamanga piliipa kungnjuli lupa-lupa sirim akuma-ni numanu piliiku konjuku eni lupa-lupa telemele tingí mele kanili apurai. ⁴ Oliunga kangina kimbu-ki mele angiliimúma-ni pali kongun lupa-lupa telemele. Kíli-ni kongun lupa tepa, mongale-ni lupa tepa, kumele-ni lupa tepa, kangieliinga mélema-ni aku-siku kongun lupa-lupa telemele mele ⁵ aku-sipu oliu yambu pulele molemulu akiliingape oliu Krais-nga yambuma molemulumanga oliu kangí tiluele mele molupu kangí tilueliinga kimbu-ki mélema mele molemulu.

⁶ Pulu Yili-ni yunu ‘Oliu lupa-lupa kongun lupa-lupa teamili.’ nimba, piliipa kungnjúluma

lupa-lupa moke tepa silimú kongun kanuma teamili.

Ung nimba sílieliinga piliipa kungnjuliele símu lem Pulu Yili-ni “Ninjai!” nimba ung nimba silimúma piliilimulu mele yambuma ungma nimbu samili. Yambu kanumanga te Pulu Yili ‘Sika liipa tapunjilimú.’ nimba, auli-tepa tondulu mundupa piliilimú yambale-ni ung pulele tondulu mundupa nimba sipili. Mola yambu te Pulu Yili wallú-tepa mele mindi piliilimále-ni wallú tepa nimba sipili.

⁷ Yambu liipa tapunjuli piliipa kungnjuliele silimú lem yambuma liipa tapunjupili.

Ung-bo tunjuli piliipa kungnjuliele silimú lem akili liilimú yambale-ni ung-bo tunjupili.

⁸ ‘Bunima-ni yambuma topa mania naa mundupili. Numanu tondulu pupili molangi.’ nilimú piliipa kungnjuliele pelemú yambale-ni aku-sipa nipili.

Yambu lupama liipa tapunjumbandu ku-moni silimú yambale-ni numanu tale tepa naa piliipa wewu-sipa ku-moni sipili.

Yambu lupamanga kongun nokulemú yambale-ni nokupa kunjupili.

Yambu mindili nolemelema kondu kolupa li-
ipa tapunjilimú yambale-ni numanu sipa liipa tapunjupili.

12:9-21 Eninga Anginipilima Numanu Munjingí Ung Te

⁹ Yambu lupama, aima sika numanu monjuku konjai.

Ulu-pulu-kísma kanuku kis piliiku munduku kelku,

ulu-pulu kaíma mendepolu numanu monjuku tondulu munduku teku molai.

¹⁰ Eninga angenali numanu monjulemele akili mele Kraís-nga yambuma anju-yandu numanu monjai.

Eninga yambu mare molku kunjingí eni molku kis-singí kene numanu pulele naa piliiku numanu kaí pípili yambu lupama kape niku molai.

¹¹ Ulu-kaíma tingíndu enembu naa kolku tondulu munduku teku, ‘Yambuma-ni ‘oliu Pulu Yili-nga Minéle kene wasie molemuluma’ niku kanangi.’ niku ‘Yu oliu ambulupa mulupili.’ niku molai. Auliele-nga kongunale tondulu munduku tenjai.

¹² ‘Penga molupu konjumulú.’ niku piliiku numanu sai.

Mindili singí kene arerembi naa kolku tákaniku molai.

Taki-taki Pulu Yili-kene popu toku ung niku molai.

¹³ Pulu Yili-nga yambu mare méle mólu tolemúma liiku tapunjuku méle mare sai.

Yambu kolea suluna yambu ponning mare ungi kene liiku tapunjuku “Wasie piamili wai.” niangi.

¹⁴ Yambu mare-ni eni teku kis-singíma ‘Pulu Yili-ni enini tepa konjupa liipa tapunjupili.’ niku yunu mawa teai. Sika Pulu Yili mawa tenjiku kene ‘Yambu kanuma tepa konjupa liipa tapunjupili’ niai. ‘Enini 1pundu topa,

tepa kis-sipili.’ niku mawa naa teai.

¹⁵ Yambu numanu singíma-kene enini numanu siku molai.

Yambu kola tingíma-kene kola teku molai.

¹⁶ Yambuma-kene numanu tiluna pupili uluma tilu-siku teku molai.

Eni kakera naa niku ‘Yambu-aulima molemulu, we-yambuma-kene naa andupu molomulú.’ naa niku, yambu bi naa mulúlima-kene numanu siku tiluna tapú-toku molai.

‘Na bi aima ola molemulú. Na aima piliipa kungnjuli pelemú yambale moliiu.’ naa niai.

¹⁷ Yambu mare-ni eni teku kis-singí kene enini anju teku kis naa sai.

Yambuma-ni pali kanuku kaí piliilimili uluma mindi piliiku teku molai.

¹⁸ Ele teku arerembi kululi ulu akuma numanu liiku munduku naa piliai. Taki-taki ‘yambuma-kene pali táka-nimbu molamili.’ niku numanu kimbu-siku piliiku molai.

¹⁹ Nanga pulu lelemú yambuma, yambu mare-ni eni teku kis-singí kene enini pundu naa tai. ‘Pulu Yili-ni enini-kene arerembi kolumba.’ niku munduku kelai. Aku-sipa mele ,Pulu Yili-nga, bukna ung te molemulú, akili i-sipa mele:

‘Auliele-ni nimba mele:

“Teku kis-silimelaliinga pundu tuli kongunale

nanga kongunale mindi.

Teku kis-silimelaliinga na-ni nanu pundu topu

mindili simbu.” nilimú.’ *Ung-Manima*
32:35

aku-sipa molemáliinga ,eni-enini naa teai,.

²⁰ Aku-siku aima naa tekú kene ,Pulu Yili-
nga bukna nilimú mele teai. Akili-ni nimba
mele,:

“Nunga ele-tu yambale engle-ni kolumba kene ga
si.

‘No waka lekem.’ nimbá kene no
kolkunu si.

Aku tiní kene nu-kene tepa kis-simba ulu
kanuma

piliipa kene pipili kolumba.” *Ung-
Tondulu Kelúma 25:21-22, Wendu Ur-
ing 23:4-5*

,nilimú mele teai,.

²¹ Ulu-pulu-kísmani eni topa mania naa
mundupili.

Eni ‘Ulu-pulu-kísma topu mania
mundamili.’ niku kene ulu-pulu kaíma teai.

13

*13:1-7 Poll-ni Nimba Mele: “Gapmanale-ni
“iYambuma Teai!” Nimba, Ung-Mani Sipa Pan-
jilimúma Piliiku Liiku Teku Molai.” Nirim Ung Te*

¹ Yambuma pali gapmanale-ni nilimú mele
piliiku liiku molai. Gapmanale we naa
molemú. Pulu Yili-ni ‘Kolea nukupili.’ nimba
makó tolemú-na molemáliinga aku-siku tekú
molangi. Koleamanga pali gapman molemelema
Pulu Yili-ni makó topa ‘molangi.’ nilimú-na
molemeláliinga aku-siku enini nilimele mele
piliiku liiku molai. ² Akiliinga, “Gapmanaliinga

ung naa piliimulú.” nilimele yambuma-ni aku-siku “Pulu Yili-ni ‘teangi.’ nimba monjulemú yambumanga ungma naa piliimulú.” nilimele. Aku telemeláliinga eninga kotele wendu ombá.

³ Molku konjulemele yambuma nukuli yambuma-ni teku kis naa silimele. Teku kis-siku molemele yambuma mindi mundu-mong tenjamili. Gapmanale-ni enini mindi tepa kis-simba. ‘Nukuli-yambuma oliu-ni mundu-mong naa teamili. Eni oliu teku kis naa sangi.’ niku kene ulu kaíma teku molai. Aku tingí kene gapmanale-ni eni teku molemele mele kanupa kape nimbá. ⁴ ‘Yambuma molku konjangi.’ nimba Pulu Yili-ni ‘Nanga kongun tinjiliele mulupili.’ nimba gapman liipa monjulemú-na gapmanale-ni aku-sipa temba. Akiliinga-pe gapmanale we tondulu naa pelemú. Gapmanale-ni yambu kísima numanu kis panjipa “Mong liikimele akiliinga mindili nangi.” nimbandu tondulale pelemáliinga eni teku kis-singi lem yu-kene mundu-mong tenjai. ‘Teku kis-singí yambumanga kot wendu ombá kene nanga kot piliinjipili.’ nimba Pulu Yili-ni gapman monjulemú. ⁵ Akiliinga, ‘Yu-ni oliu tepa kis-simbaliinga yu-ni nimbá mele tepu molamili.’ akili mendepulu niku naa molangi. ‘Oliu numanu kis naa pípili, numanu waengu sipu molamili.’ niku yu-ni nimbá mele teku molangiko.

⁶ Eni aku-siku niku piliikuliinga, nukuli yambuma-ni Pulu Yili-nga kongun mendepulu teku molemele akiliinga ku-moni-takis tangiko.

⁷ Gapmanale-ni ung-mani sipa kene “Méle sai.”

nilimú mélema sai. Ku-takis liilimele yambuma ku-takis toku sai. Méle liilimelemanga ku-takis pulimú mele kanili toku sangiko. Eni nokolemele yambuma-kene karaye naa tekú ung ningíma táka-niku piliiku liiku ai-siku molai. Yambu te bi ola molemáliinga bili paka tonjangiko.

13:8-10 , “Teai!” *Nimba Pelemú Ung-Manima Pali Piliipu Liipu Temulúndu Yambuma Numanu Munjamili Ung Te*

⁸ Eni anju-yandu yambuma-kene pundu angnjiku kene

‘We pepa mindi naa pupaliinga pundu akuma wela pora nipili.’ niku nondupa pundu tai. Ulu tilu mendepolu tekú kene “Pora naa nipili.” nai. Akili i-sipa mele: Anju-yandu yambu eni-enini numanu monjuku kondú kolku mololsiliiku pai. Aku tingí yambuma aku-siku Pulu Yili-nga ungmanima pali aima piliiku liiku tingéliinga yambuma numanu monjuku enembu naa kololsiliiku pungí kene aima manda. ⁹ , Pulu Yili-nga ungmani Moses-ni yandu nimba sirim pelemú, ungmanima i-sipa mele:

“Ambu yima waperanale naa teai.

Yambuma toku naa konjai.

Mélema wa naa liai.

Yambu-lupamanga mélema kanuku yama naa miai.”

kanili. Ungmani akuma kene ungmani lupama pali kene liipu tere lepu nimulúndu

“Eni-enini lupa-lupa numanu monjuku

kondú kolku nokolemele mele

aku-sikuko yambuma numanu monjuku

nokuku molai.”

LLipai 19:18

ung-maní pelemú akili nilimulu. ¹⁰ Eni numanu monjulemele yambuma kondú kolku kene kapula tekú kis naa singí. Kanu-kene ‚Pulu Yilinga, ung-manima pali piliiku liiku tingíndu yambuma numanu monjúku kondú kulungí kene aku-siku aima sika ung-manima pali piliiku liiku tingí.

13:11-14 Poll-ni Yesos Yunga Yambuma Omba Liimba Enale Wendu Ombáliinga Oliu Ekupu Molomulú Mele Nirim Ung Te

¹¹ ‚Aku-sipu uluma teamili.‘ nambimuna nikerye? Ena te omba pelemáliinga aku-sipu niker. Ena kanili eni piliilimili, akili i-sipa mele: Ekupu eni uru pelemelema makiliiku ola mulungí ena kanili. ‚Krais-ni oliunga nimba tinjirimele ui ‚Sika‘ nimbu, tondulu mundupu piliirimulu kene yu-ni yu molumbana oliu ‚yukene wasie molamili.‘ nimba kamu sukundu liimba enale nondupa naa ombá tirim, akiliingape ena kanili ekupu nondupa wendu ombá tekemaliinga eni uru pelemelema makiliiku ola mulungí enale kórunga wendu um. ¹² Sumbulele pora nimbá tepa, kolea tangumba tekemaliinga sumbulú tolemú kene telemele ulu-puluma mundupu kelep,
pa tílina ele telemele mélema liipu panjamili.

¹³ Ulu-kake-tílima kolea pa telemú kene yambuma kanangi pipili naa temba uluma temulundu tondulu mundupu teamili. Máku topu no-tondulu nombu kara pupu kelep naa tamili.

Waperanale naa tepu, “Ulu kanuma teamili.” nimbu numanu liipu mundupu naa andamili.

Ung-muranale naa tepu, yambu lupamanga mélema kene kaluna angiliimú mélema kene ulu mare lupa-lupa yambu mare-ni telemele kene kanupu kene, yama naa membu ‘Nanga aku-sipa lipilika!’ mola ‘Na aku-sipu teambuka!’ nimbu piliipu numanu kis naa panjamili.

¹⁴ Aku-siku naa teangi akiliinga-pe wale-pakuli pakolemele mele eni aku-siku ‘Auli Yesos Krais wale-pakuli mele liiku pakuku kene, numanu piliilimú mele aku-sipu numanu piliamili.’ niku, ui-we-numanele-ni ulu-kisma piliiku waka kolemele mele akili ‘Waka naa kolamili’ niku ‘Numanale-ni piliipu waka kolemulu uluma teamili.’ naa niayo.

14

14:1—15:13 Krais-nga Yambu Numanu Tondulu Pupili Molemele Yambuma Kene, Numanu Tondulu Naa Pupili Molemele Yambuma Kene, Akumanga Ung Te

14:1-12 Krais-nga Yambumanga Uluma Kanupu Apurupu ‘Teku Kis-Sikenu.’ Naa Niamili Ung Te

¹ Yambu te ‘Sika’ nimba piliilimú akiliinga-pe tondulu mundupa naa piliilimú yambu akilindu “Wasie molamili ui.” niku, yu-ni piliipa ulu telemúma naa piliiku apuruku yu-kene ung pulele tombulku naa niai. ² Krais-nga yambu te

'langima pali nombú kene ulu te naa temba.' nimba piliilimú akiliinga-pe Krais-nga yambu te numanu tondulu naa pupili molupa kene kungma wasie pali mi lepa naa nomba, puniena olemú langima mindi nolemú. ³ Yambu te langima pali nolemú yambale-ni yambu kungma mi nimba naa nolemú yambale 'Yu kis, na kaí.' nimba naa piliipili. Yambu te kungma mi lepa naa nolemú yambale-ni yambu langima pali nolemú yambale kanupa apurupa kene 'Tepa kis-sikem.' naa nipili. Yambu langima pali nolemú yambu kanili Pulu Yili-ni kanupa kaí piliipa 'nanga yambale molemú.' nirim akiliinga aku naa teai. ⁴ Nu nae niku piliikunu kene yambu tenga kendemande-yambale-ni ulu tembama kanuku 'Ili teku konjukunu. Ili teku kis-sikenu.' niku apurulluye? Yunga yiauli nukuliele-ni mindi yunga kongun telemúma kanupa 'Ili teku kis-sikenu. Ili teku konjukunu.' nimba apurumba. Akiliinga-pe Auliele-ni yambu kanili 'Numanu tondulu pupili mulupili.' nimba liipa tapunjumbaliinga yu sika numanu tondulu pupili molumba.

⁵ Krais-nga yambu te-ni 'Ena ima we-enama. Ena ili Pulu Yili-nga ena kakele.' nimba piliilimú. Akiliinga-pe Krais-nga yambu te-ni enama apuru naa apurupa 'enama tilu-sipa' nimba piliilimú. Yambuma-ni pali lupa-lupa niku piliilimili mele numanale-ni piliiku kene 'Na aku-sipu nimbu piliiliu manda nimbu piliiliu.' niku tondulu munduku piliangi. ⁶ Yambu te-ni 'Ena ili kaí olandupa.' nimba piliilimú yambale-ni 'Auliele-ni kanupa kaí piliilimú mele teambu.' nimba

aku-sipa nimba piliilimú. Yambu te langima naa apurupa walu-sipa nolemú yambale ‘Auliele-ni kanupa kaí piliilimú mele teambu.’ nimba Pulu Yili-ndu “Angke” nimba kene langima nolemú. Yambu te langima mi lepa naa nolemú yambale ‘Auliele-ni kanupa kaí piliilimú mele teambu.’ nimba aku-sipa tepa Pulu Yili-ndu “Angke” nilimú.

⁷ Oliu Krais-nga yambumanga te-ni numanale-ni piliipa ‘Na-nanu piliipu kene i-sipu tepu molambu.’ kapula piliipa naa nimbá. Yunu piliipa kene ‘I-sipu kolambu.’ manda naa nimbáko.

⁸ Oliu kona molupu kene Auliele-ni kanupa kaí piliilimú uluma mindi tepu molamili. Mola kulúmulu lem ‘Auliele-ni ‘Kolani.’ nikem enale wendu okumu-na yunga bi ola pípili kolambu.’ niamili. We kona molomulú kene kepe kolumulú kene kepe oliu Auliele-nga yambuma molomulú.

⁹ Ulu akiliinga ulu-pulele i-sipa mele: Yu ‘Yambu kulúlimanga kepe kona molemelemanga kepe Auliele molambu.’ nimba Krais yu kolupa kene alsupa kona mulurum.

¹⁰ Akiliinga, nu-ni nambimuna nunga angenale-ni ulu telemúma ‘Ili teku kis-sikenu. Ili teku konjukunu.’ niku apurulluye? Nunga angenale nambimuna kanuku kis piliikunu ‘Yu yambu kisele.’ nilluye? Penga oliu pali Pulu Yili-nga kot-na angiliimulaliinga ekupu aku tellu kapula naa telemú. ¹¹ Akiliinga ung te Pulu Yili-nga bukna molemú, akili i-sipa mele:

‘Auliele-ni nimba mele:
“Na kona molupu mindi puliu akili aima sika mele

yambuma pali oku nanga kumbi-kerina
 koporungu languku tamalu peku,
 “Pulu Yili yu sika molemú.” kerina ningí akili
 aima sikako.” nikem.’ *Asaya 45:23*
 nimba molemú. ¹² Akiliinga, oliu lupa-lupa
 oliunga ulu telemulumanga puluma pali sika
 Pulu Yili nimbu simulú.

*14:13-23 ‘Krais-nga Yambuma Teku Kis-Sangi.’
 Niku Ulu Mare Naa Teangi Ung Te (14:1-15:13
 pali)*

¹³ Akiliinga, oliu-ni anju-yandu yambuma-ni
 ulu telemelema apurupu kanupu kis piliilimulu
 mele mundupu kelamili. Ulu te-lupa i-sipu
 mele teamili: Nunga angena ‘mania pumba
 mola ulu-pulu-kísima temba ulu te aima naa
 teambu.’ niku piliiku molangi. ¹⁴ Na ‘Poll,’
 Auli Yesos kene wasie numanu tiluna pupili
 molembulu yili molupu kene ‘Mélemanga
 pali méle te yunu Pulu Yili-ni kanupa kalaru
 molemú’ nimba naa piliilimú.’ nimbu tondulu
 mundupu piliiker. ‘Akiliinga-pe yambu te-ni
 méle te ‘kalaru molemú’ nimba piliilimú lem
 sika méle kanili yambu kanili-ni aku-sipa-mele
 nimba piliilimáliinga méle akili kanupa ulu te
 temba kene tepa kis-simba.’ nimbu piliiker.
¹⁵ Nu-ni langi te nollu kene angenale-ni kanupa
 kene yunga numanuna buni pelemú lem nu-
 ni yu numanu naa monjukunu kene aku-siku
 tellu. Krais yunga nimba alko topa kulunjurum
 angena akili nu langi nollu-na kanupa kene Krais
 mundupa kelepa kamu ulsu pupa molupa kis-
 simba lem langi akili naa nui. ¹⁶ Nu-ni ulu

piliikunu kaí piliiku tellále yambuma-ni kanuku kene nunga ung-bulkundu ninjiku ‘Tepa kis-sikem.’ ningí kene kapula naa temba akiliinga nu-ni tiní uluma mimi-siku piliikunu tekunu mului. ¹⁷ Pulu Yili yi nuim kingele molupa ,Krais-nga yambuma, nokupa kene langi kene no kene nolemele mele akumanga yu kanupa kene ung te naa nilimú. Yu yi nuim kingele molupa nokupa kene ulu sumbi-nílíma kene, táka-nimba mululi uluma kene, numanu sili uluma kene, Mini Kake Tiliele-ni silimú ulu akuma mindi ‘tingí kene kanupu kaí piliimbu.’ nimba piliipa molemú. ¹⁸ Yambuma-ni Krais-nga kongunale piliiku tin-jingíndu ulu akuma telemele yambuma Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú, we-yambuma-ni kanuku ‘teku konjukumele’ niku kanolemele.

¹⁹ Akiliinga, oliu-ni yambuma táka-niku numanu tiluna mindi pupili mulungí uluma kene, oliunga anginipilima Krais-nga ungma piliiku liiku teku mulungíndu numanu olandupa ton-dulu pupili mulungí uluma kene, aima ton-dulu mundupu teamili. ²⁰ Langi te nunéliinga Pulu Yili-nga kongunale kamu tokunu mania munduni kene aima kapula naa temba akiliinga aku aima naa ti. Sika langima pali kalaru te naa molupa ulu te naa telemú akiliinga-pe langi te nuní kene yambu te-ni kanupa kene yu numanu tale pembaliinga Krais-nga yambu molupa temba mele piliipa sundupa tepa kis-simba lem aku tinéle kapula naa temba. ²¹ Nuni kung te mola no-waen te nuní mola ulu te lupa tiní kene angenale-ni kanupa kene yu numanu tale pembaliinga Krais-nga yambu molupa

temba mele piliipa sundupa tepa kis-simba lem alsukunu aku-sikunu naa tiní kene kapula.

²² Nunu méle akuma kanukunu numanale-ni piliillu mele akili nu kene Pulu Yili kene elsengla kongunale. Yambu te-ni méle te kanupa 'Méle ili kaí.' nimba piliipa kene yunga numanale-ni piliipa 'Tepu kis-siker.' nimba ung te naa pilímu lem yu numanu sipili. ²³ Akiliinga-pe yambu te-ni langi te kanupa 'Langi ili kalaru molemúnje. Nombú kene kapula naa tembanje.' nimba piliipa kene num lem tepa kis-silimú. 'Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú ulu te teker.' nimba tondulu mundupa naa piliipa kene num lem sika tepa kis-silimú. Oliu-ni 'Pulu Yili-ni kanupa kaí piliilimú uluma telemulu.' nimbu tondulu mundupu naa piliipu kene uluma telemulu kene aku-sipu ulu-pulu-kísima telemulu.

15

15:1-6 'Krais-ni Piliipa Telemú Mele Oliu-ni Aku-sipu Piliipu Teamili.' Nirim Ung Te (14:1-15:13 pali)

¹ Oliu ᵇ 'Sika' nimbu, tondulu mundupu piliipu enembu naa kolemulu yambuma-ni numanu tondulu naa pulimú yambuma 'Yesos ambolku konjangi.' nimbu eninga bunima wasie menjipu, oliu oliuliu numanu sipu molomulú uluma mindi naa teamili. ² Oliu lupa-lupa 'Krais-nga yambuma 'Krais yu sika.' niku tondulu munduku piliilimili mele akili enembu naa kolku yu tondulu munduku ambolangi.' nimbu enini liipu tapunjumulúndu kanuku kaí piliilimili uluma

teamili. ³ Oliu piliilimulu, „Pulu Yili-ni mana liipa mundurum yi-nuim, Kraisele kepe yu-yunu ‘numanu sipu molumbu uluma teambu.’ naa nirim kanili. Yu-ni piliipa tirim mele „yi nuim king Depit-ni nirim,„ akili Pulu Yili-nga bukna molemú mele i-sipa:

“Yambuma-ni nu ung-taka tonjuku marake telemele
akili na-kene wasie telemeleko.” *Konana*
69:9

„nirim,„ ⁴ Ui „Pulu Yili-nga, bukna bi turing ung akuma-ni pali oliu ung-bo tonjupa mani simbandu molemú. ‘Oliunga numanu tondulu pupili enembu naa kolupu Krai ambulupu kene ‘Pulu Yili-ni oliu tepa liimba enale sika ombá.’ nimbu tondulu mundupu piliipu nokupu molamili.’ nimba Pulu Yili-ni ‘Ung akuma piliangi akiliinga bukna tangi.’ nirim-na turing molemú.

⁵ ‘Numanu tondulu pupili enembu naa kolku Krai ambolangi.’ nilimú Pulu Yili-ni ‘Eni Krai Yesos tepa molemú mele manda leku teku molemele yambuma anju-yandu numanu tiluna pupili kapula-kapula molangi.’ nipili. ⁶ ‘Eni pali numanu tiluna pupili molku kene oliunga Auli Yesos Krai-nga Lapa Pulu Yili-nga bi paka tonjangi.’ nimba ‘aku-siku molangi.’ nirim.

15:7-13 Talape-Lupa Yambuma Kene Juda-Yambuma Kene Krai Eninga Pali Tepa Liilieliinga Ung Te (14:1-15:13 pali)

⁷ Pe ekupu eni Krai-nga yambuma molemele akiliinga ‘Pulu Yili-nga bi ola pípili.’ niku Krai-ni enindu “Wasie tapú-topu molamili wai.”

nirim mele aku-siku eni eninga yambuma anju-yandu “Wasie tapú-topu molamili wai.” niai. 8-9 Na-ni eni ,Rom-yambuma, nimbu siker: Kraisi-ni ‘Pulu Yili-ni ‘sika nilimú’ niku piliangi.’ nimba, ‘Pulu Yili-ni anda-kolepalindu wendu ombá mele nimba panjurum mele aima sika wendu okum piliangi.’ nimba, ‘Juda-yambu naa molemele yambu-lupama-ni Pulu Yili kondu kolupa tepa liilieliinga Pulu Yili yunga bili paka tonjangi.’ nimba, Kraisi yu Juda-yambumanga kendemande-yili omba mulurum. Juda-yambu molemele yambumandu ung te aku-sipa mele Pulu Yili-nga bukna turing molemú kanili. Akili i-sipa mele:

‘Isrel-yambumanga talapena
naa molemele yambuma mulungína
na-ni nu kape nimbu, konana nimbu
nunga bili paka tonjumbu.’ *Konana*
18:49

nimba molemú kanili. ¹⁰ Ung te-lupa nimba molemúko.

Akili i-sipa mele:

‘Isrel-yambumanga talapena naa molemele yambuma,
enini Pulu Yili-nga ,Isrel-,yambuma-kene wasie
numanu siku molai.’ *Ung-Manima 32:43*
nimba molemú. ¹¹ Ung te-lupa i-sipa meleko:

‘Isrel-yambu-talapena naa molemele yambuma,
Auliele kape niai.
Yambuma-ni pali yu kape niku konana niai.’
Konana 117:1

nimba molemú. ¹² Pulu Yili-ni “Ninjui!” nimba ung nimba sirimuma piliipa yambuma nimba sirim yi Asaya-ni ung te wasie nimba mele: “Jesi-ni kalupa liimba yili ombá.

Yu omba Isrel-talapena naa molemele yambumanga yi nuim kingele molupa enini nokumba.

Enini ‘Yu oliu liipa tapunjupa tepa liimba.’ niku piliiku nokuku mulungí.” *Asaya 11:10*

nirim.

¹³ Mini Kake Tiliele-nga tondulale-ni eni Pulu Yili “Tembu.” nimba, nimba panjorum mele akili ‘Sika aku temba.’ niku tondulu munduku piliilimili mele ‘Penga enembu naa kolku ‘Sika’ niku tondulu munduku aima piliiku mololsiliiku mindi pangi.’ nimba, eni ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimiláliinga pulele Pulu Yili yu-ni eni ‘Sika’ niku tondulu munduku piliilimili ulu kanili-ni ‘Eni numanu lakuku siku numanu waengu nipili molangi.’ nipili.

15:14-16:27 Poll-ni Yu Kongun Tirim Mele Nimba Sipa Kene Rom-Yambumandu “Eni Molai.” Nirim Ungele

*15:14-22 Poll-ni Yambu-Lupama-Kene Kongun
Numanu Sipa Tirimeliinga Ung Te*

¹⁴ Nanga angmene, ‘Eni sika ulu kaíma mindi taki-taki tekú molku, ungma pali sika piliiku konjuku, anju-yandu kapula mani singí tondulale sika eni-kene pelemú.’ nimbu tondulu mundupu piliiliu. ¹⁵ Ung mare ‘Eni alsuku piliangi.’ nimbu

na pipili naa kolupu tondulu mundupu pepá tundu. 'Na kongun aima kaí te sambu.' nimba Pulu Yili-ni ¹⁶ na makó topa ' 'Krais Yesos-nga kongun tenjambu.' niku Juda-yambu-talapena naa molemele yambuma liiku tapunjani.' niri-maliinga aku tindu. 'Yambu-lupama-ni Pulu Yili popu toku kalku silimelema kanupa kaí piliilimú mélema mele molku, Mini Kake Tiliele-ni 'Enini Pulu Yili-nga yambu mendepulu molku, yambu kake tílima molangi.' nipili.' nimba Pulu Yili-ni na 'Yambumanga popu tunjuli yili molkunu yambuma temani-kaiéle tokunu silsiliikunu andani.' nimba na makó turumeliinga aku-sipu eni ung mare tondulu mundupu nimbu sipu pepá tundu.

¹⁷ Akiliinga, na Krais Yesos-kene wasie tapú-topu kongun telebulaliinga Pulu Yili-nga kongunale tenjiliáliinga na 'Papu teliu.' nimbu piliipu numanu siliu. ¹⁸ Na-ni ung te-lupa aima naa nimbu simbu. Krais-ni na liipa tapunjilimú-na na-ni ungele nimbu sipu ulu, tondulu, mare teliáliinga yambu-lupama Pulu Yili-nga ungma piliiku liiku telemele kupulanu-mele akisinjindu ulu akuma mindi nimbu simbu. ¹⁹ Mini Kake Tiliele-ni na tondulu sirimeliinga na-ni ulu-tondulu mare tirindu-na kanuku kene yambu-lupama aku tiring. Kongun akili tembundu Krais-nga temani-kaiéle pali kolea-auli Jerusallém pulu monjupu topu sipu kene kolea-manga pali topu silsiliipu pupu kolea Illirikam propinj topu sipu pora sirindu. ²⁰ Ui kepe ekupu yandu-yandu kepe, 'Krais-nga bili naa piliilimili koleamanga yunga temani-kaiéle 'aima piliangi.'

nimbu andupu topu sambu.' nimbu piliiliu. 'Yi te-ni lku-ponga ui pulurumuna ola lku naa takambu.' nimbu aku-sipu teambu.' nimbu piliiliu. ²¹ 'Na-ni 'Teambu.' nimbu piliiliu mele, bukna ung te molemú, akili i-sipa mele:

'Yambu ui yunga temanele
naa toku siring yambuma-ni yu ka-
nungí.

Ungele naa piliiring yambuma-ni
ung akiliinga ung-pulele piliingí.' *Asaya*
52:15

nimba molemú. 'Aku-sipa mele na-ni 'ung
naa piliiring yambuma nimbu sambu.' nimbu
piliiliu.'

*15:22-33 Poll-ni Rom-Yambumandu "Ombu
Kanambu." Nirim Ungele*

²² Aku nimbu piliipu kongun akili ui ya tepu
moliu kongunale-ni eni Rom-yambuma ombu
kanombu kupulanumele wale pulele pipi silimú.

²³ Akiliinga-pe ekupu kolea imanga na kongun
tembu mare naa lelemú, na-ni punie pulele
'Eni ombu kanambuka!' nimbu piliipu mulu-
rundu, akiliinga ²⁴ 'na kolea Spen pumbundu
ui eni ombu kanupu kene pumbu.' nimbu
piliiker. 'Na eni-kene numanu sipu wasie tapú-
topu molomulú kene penga na liiku tapunjuku
kolea Spen mundu-pangi.' nimbu kene 'Aku-
sipu tembu.' nimbu piliipu moliu. ²⁵ Ekupu
aku telka akiliinga-pe isili-ui Pulu Yili-nga yambu
Jerusalem molemelema pupu liipu tapunju-
pukur. ²⁶ 'Krais-nga yambu, kolea Masedonia

kene Akaya propinj-selenga muluring yambuma-ni Pulu Yili-nga yambu Jerusalem muluring-manga yambu-korupama liiku tapunjungíndu ku-moni wewu-siku liiku máku turing ‚ku-monima simbu pukur,‘. ²⁷ Eni-enini piliiku kene ‘Aku teamili.’ niku wewu-siku siring akiliinga-pe pundu mele turingko. Yambumanga minima liipa tapunjilimú mélema ui Juda-yambuma-kene pirim Pulu Yi akiliinga méle kaíma yambu-lupama-kene naa pirim akuma siring akiliinga yambu-lupama-ni pundu mele tungíndu kalkundu liipa tapunjumba mélema Juda-yambuma sikimili akili papu tekemele. ²⁸ Akiliinga, na kongun ili tepu pora simbundu ui Jerusalem pupu ‚kolea Akaya kene Masedonia propinj-sele yambuma-ni liiku máku toku na siring, ku-monima yambuma sinji-pupu kene, penga kolea Spen pumbundu ui kolea-auli Rom ombu eni kanombu. ²⁹ Na piliiker, ombú kene Krai-ni eni tepa konjumba ulu aima pulele na membu ombú.

³⁰ Angmene, na-ni enindu tondulu mundupu kene nimbu mele: “Na ‘Liipu tapunjamili.’ niku na-kene mindili siku Pulu Yili-kene popu toku nanga niku mawa tenjiku molangi.” niker. ‘Auli Yesos Krai sika.’ nimbu tondulu mundupu piliil-imuláliinga kepe, Mini Kake Tiliele-ni oliu anju-yandu numanu monjulemulu ulele silimáliinga kepe, akuselenga ‘aku tenjangi.’ nimbu mawa teker. ³¹ Pulu Yili-ndu nanga niku popu toku mawa tenjiku kene, ‘Kolea Judia distrik Krai-nga temanele naa piliiku liiring yambuma-ni na teku kis-siku mindili naa sangi. Na-ni Pulu

Yili-nga yambu Jerusalem molemelema liipu tapunjumbu kene kanuku kaí piliangi.' niayo. ³² 'Na Pulu Yili-ni 'Kapula, pui.' nim lem eni molemelena na numanu sipu ombu eni-kene wasie ena mare tapú-topu molumuláliinga alsupa numanu tondulu pupili.' niku aku-siku Pulu Yili-kene popu toku mawa tenjayo.

³³ Yunga yambuma 'numanu waengu nipili táka-niku molangi.' nilimú Pulu Yili eni-kene pali mulupili. Sika aku-sipa tipili.

16

Kolomong-Auli 16 Poll-ni Yambu Lupa-Lupama "Molai." Nirim Ungele

¹ Oliunga kimulu-ambu Pimbi, yu kolea Senkria taon Krai-nga yambu-talapele liipa tapunjuli kongun te tenjilimú ambale, yu ombá kene kanuku kaí piliiku ² 'yu Auliele-nga ambu te akiliinga' niku "Molamili ui." ninjai. 'Eni Pulu Yili-nga yambuma molkuliinga aku-siku teku, yu-ni 'Pulu Yili-nga, yambu pulele tondulu mundupa liipa tapunjupa, na kepe liipa tapunjurum akiliinga yu buni te pimu lem liiku tapunjangi.' nimbu mawa teker.

³ Na-kene wasie Krai Yesos-nga kongunale tirimulu ambu Prisilla kene yi Akwilla kene "Kapula molembeleye?" ninjai. ⁴ 'Elsele toku kunjingí kene ulu te mólu.' nikulu na liiku tapunjukulu teku liiringli. Na teku liiringlielingi inga nanu mindi "Angke" naa niker; Juda-yambu

talapena naa molemele yambu-lupa kolea lupa-lupa Krai-nga yambu-talapemanga yambuma-ni kepe “Angke” nilimeleko.

⁵ Krai-nga yambu mare elsengla lkuna máku tolemele yambuma “Kapula molemeleye?” ninjai.

Nanga aima numanu monjuliu min mululi yi Epainetas, yu kolea Esia propinj sukundu kolea-manga pali kumbi-lepa Krai-nga yili mulurum yili, “Nu kapula molluye?” ninjai.

⁶ Eninga kongunale tondulu mundupa tinjirim ambu Maria “Nu kapula molluye?” ninjai.

⁷ Nanga ,Juda-,yambusele Andronikas kene Junias-sele, na-kene wasie ka-lkuna pirimulu, yambu akusele “Kapula molemeleye?” ninjai. Yesos-ni “Nanga kongunale tenji-pai.” nimba liipa mundurum yima-ni pali yambu akusele “Teku kaí telemele yambu kaísele.” nilimele. Na Krai-nga yili ui naa molambu elsele Krai-nga yambusele muluringli.

⁸ Yu Auliele-nga yili molemáliinga yu numanu monjuliu yi Amblliatas “Kapula molluye?” ninjai.

⁹ Oliu Krai-nga kongun wasie telemulu yi Up-anas kene nanga min mululi numanu monjuliu yi Stakis kene “Kapula molemeleye?” ninjai.

¹⁰ Apelles, Krai-nga yili mulurumeliinga mindili nurum akiliinga-pe Krai mundupa naa kelepa tondulu mundupa ambulurumeliinga yu kanuku kape nilimele, yi akili “Kapula molluye?” ninjai.

Aritopullas-nga lkuna pelemelé yambuma “Kapula molemeleye?” ninjai.

11 Nanga ḷJuda-ḷyi Erotian “Kapula molluye?” ninjai.

Nasisas-nga lkuna pelemelé yambumanga mare Auliele-nga yambu molemelema “Kapula molemeleye?” ninjai.

12 Auliele-nga kongunale tondulu munduku tinjiringli ambu Tripina kene Triposa-sele “Kapula molemeleye?” ninjai.

Nanga numanu monjulu min mululi ambu Pesis, Auliele-nga kongunale tondulu mundupa tenjilimú ambu te-ko, akili “Kapula molluye?” ninjai.

13 Auliele-ni ‘Nanga yili mulupili.’ nimba makó turum yi Rupas kene yunga anum kene “Kapula molemeleye?” ninjai. Ambu kanili-ni nanga anum mele molupa na nokulemúko.

14 Asinkritas, Pllekon, Emes, Patropas, Emas kene, eninga anginipili enini-kene wasie molemele yima kene “Eni kapula molemeleye?” ninjai.

15 Pillollokas kene Jullia kene Nerus kene yunga kimulu kene Ollimpas kene Pulu Yili-nga yambu enini-kene wasie molemele yambuma pali “Kapula molemeleye?” ninjai.

16 ‘Oliu pali Krais-nga yambuma’ niku anju-yandu yambuma kanglku “Kapula molemeleye?” niayo.

Krais-nga yambu-talapema-ni pali “Eni kapula molemeleye?” niku mundukumele.

16:17-20 Yambu Mare-ni Krais-nga Yambu-Talapele Sungu Siringimanga Ungele

17 ʼUng te kamu niambu, Angmene, na-ni eni tondulu mundupu kene nimbu mele: Yambu mare-ni Krais-nga yambu-talapele sungu siku, ui mani siring piliiku liiring ungma 'naa piliangi.' niku ung lupa-lupama niku silimeláliinga Krais-nga yambuma piliiku kene, Krais-nga ungele ui piliilimili mele kanili kelku piliiku sunduku teku kis-singí akiliinga yambu kanuma kanuku kuni teku molai. Yambu akuma-kene ʼnondupa tiluna tapú-toku naa molai, Sulu teku molai. 18 Yambu kanuma-ni oliunga Auli Krais-nga kongunale naa tenjilimele akiliinga enini-kene tiluna naa molai. Eninga kangkindu uluma mindi numanu monjuku telemele. Yambuma-ni 'Enini sika nikimili.' niku piliangi.' niku gólu toku 'ung kaí mare nikimulu' niku kundi tolemele ung akuma Krais-nga yambu mare-ni 'Ung ili sika ungele. Ung ili gólu.' niku naa apuruku konjuku we walu-siku piliiku liilimele yambuma niku bamba silimele. 19 Eni ʼAuli Krais-nga, ungma piliiku liiku tondulu munduku ambululimele akili yambuma-ni pali piliilimiláliinga na eni-kene lakupu numanu sipu moliu, akiliinga-pe 'Eni ulu-kaíma aima piliiku kaí teangi. Ulu-kísima piliiku tingí kupulanum te aima naa lipili.' nimbu piliiker.

20 'Nanga yambuma numanu waengu nipili táka-niku molangi.' nilimú Pulu Yili-ni nondupa mele 'ʼEni kolea-auli Rom Krais-nga yambuma-ni kurumanga nuim, Seten kimbele-ni kambil-iangi.' nimbá.

Oliunga Auli Yesos-ni eni we kondu kolupa mulupili molangi.

*16:21-24 Yambu Mare-ni Rom-Yambumandu
“Kapula Molemeleye?” Niring Ungma*

²¹ Na-wasie kongun tapú-topu telembulu yi Timoti-ni “Eni kapula molemeleye?” nimba, nimba mundukum. Nanga ꞓJuda-ꞓyi LLu-sias kene Jeson kene Sosipate kene akuma-ni kepe “Eni kapula molemeleye?” niku, niku mundukumeleko.

²² (Na Tetias, Poll-ni nikem mele kanili pili-ipu pepá ili tonjukur yili-ni Auliele-nga yiliko molupu kene “Eni kapula molemeleye?” nimbu, nimbu mundukur.)

²³ Na Poll kene Krais-nga yambu-talape ya molemelema kene yunga lkuna ‘wasie piamili wai.’ nimba nokulemú yi Gayas-ni “Eni kapula molemeleye?” nimba, nimba mundukum.

Ya kolea-auli Korin ku-moni kene koleana kongunuma kene nokulemú yi Erastas kene oliunga angin Kotas kene elsele-ni “Eni kapula molemeleye?” nikulu, niku mundukumbili.

²⁴ (Oliunga Auli Yesos Krais-ni eni pali we kondu kolupa mulupili molangi. Sika aku-sipa tipili.)

16:25-27 Pulu Yili-nga Bili Paka Tunjuli Ung Te

²⁵⁻²⁷ ꞓEkupu oliu-ni Pulu Yili-nga bili taki-taki paka tunjamili. Na temani-kaiéle topu siliále-ni kene, Yesos Krais-ndu nimbu silimulale-ni kene, Pulu Yili-ni eni numanu manda tondulu mundunjumba. Temani-kaí ili ui mo topa pirim ungele. Yu punie aima pulele Pulu Yili-ni ui nimba para naa sirimeliinga-pe penga ekupu-mele ‘Mokeringa lepa ꞓyambuma,ꞓ piliangi.’ nimba kene nimba para sikem. Molupa Mindi

Puli Pulu Yili-ni 'Ma-koleana yambu-talapema-ni pali 'Temani ili yu sika-ungele.' niku tondulu munduku piliiku ung kanili piliiku liiku teng panjiku teangi.' nimba yu-ni "Ninjai!" nimba ung nimba sirimuma piliiku yambuma niku siring yimandu "Mokeringa lipili niku para sai." nirim. Kanu-kene ung niku siring yi kanumani 'Yambuma aima piliangi.' niku eninga buk-manga sukundu temani-kaí kanili wendu ombá mele kanili niku siku buk turing nimba pelemú. Yesos Krais-ni oliunga nimba tinjirimeliinga Pulu Yili yunu mendepulu piliipa kungnjuli pelemú yili, yunga bili kamu ola pepa mindi pupili. Sika aku-sipa tipili.

„Aku manda niker.„

PULU YILI-NGA UNG KONALE
The New Testament in the Mara-Gomu dialect of the
Bo-Ung Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Bo-Ung (Mara-Gomu)
long Niugini

copyright © 2004 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Bo-Ung (Mara-Gomu) (Bo-Ung)

Dialect: Mara-Gomu

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures. Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2016-08-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023

0847fea8-9710-5ee4-ae4e-ab1d0724af7d